

id vere fuerunt liberi. Ex quibus nata est Virgo li-
berior sancta Maria, nullum habens fructum, nul-
lum german ex latere; sed totus fructus ejus eru-
pit in florem, loquentem in Cantico Canticoꝝum:
» *Ego flo campi, et liliam convallium* Principes
» quoque ejus sunt Acepta et omnes sancti, qui
» regem habent filium ingenitorum, filium liberie,
» non de ancilla Agar; sed de Sarræ libertate gene-
» ratum. Non comedunt manæ, nec velociter. Non
» enim presentem seculo querunt voluptatem;
» sed tempore suo manducabunt, cum retributio-
» nis tempus adveniet; et manducabunt in fortitu-
» dine, et non in confusione. Omne bonum præsen-
» tis sæculi confusio est; futuri, perpetua fortitudo.
» Tale quid et in Isaiâ dicitur: *Ecce qui serciunt*
» *mibi, manducabunt; vos autem esurielis*. Et ite-
» rum: *Ecce qui serciunt mibi, letabuntur; vos*
» *autem pudelii*.
» In *pigrissimis humilitabiliter contigatio; et in in-*
» *firmilate manuum stillabit domus*. Domus nostra,
» cum statu hominis erecta est, et habitatio, quam

» habemus in cælis, si pigri sumus, et ad bona
» opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contiga-
» tio que debet eatenus portare in subline, ad ter-
» ram corruens habitatorum in suum opprobrat. Cum-
» que auxilium manuum viri tumque toruerit,
» omnes desuper tempestates, et timborum ad nos
» turbo prorumpit. Porro quod in homine uno in-
» terpretati sumus, melius potest super Ecclesiâ ac-
» cipi, quod per negligentiam principum omnis ejus
» corrumpat altitudo; et ibi vitiorum illecebæ sint,
» ubi tegmen putabatur esse virtutum.

Hæc sunt exempla, quibus ad lectionem Opuscu-
lorum Hieronymi provocare te volui, lector studiose;
ratus in illis non Rabbincam et exsangnem erudi-
tionem te reperiturum, sed uberrimam pietatis et
religionis Christianæ fructus ex eorum lectione per-
cepturum. Denique nemo miretur si quid mihi exci-
derit in tanta tamque difficili editione Operum san-
cti Hieronymi; solus enim et nullius auxilio recrea-
tus hunc laborem Herculeo majorem suscinere com-
pulsus sum.

COMMENTARIUS

IN LIBRUM NOMINUM HEBRAICORUM

In edendis hodie sanctorum Patrum, aliorumve
Scriptorum opusculis ac syntagmatibus, sic nobis
usus est, ut perfecta completaque editione contex-
tum, præfationis totius operis prævia, seu prolego-
mena universalialitimum prælo subjiciantur; atque
capiti voluminis quasi componendo extrema manus
imponatur. Ex ea recepta modo apud librorum edi-
tores consuetudine vel hoc incommodum sæpius
emergere potest, quod dum auctor inceptum novæ edi-
tionis decurrit laborem, ipse mortem oppetat prius-
quam aggrediatur ad communicandam aliqua gene-
rali præfatione illam editionem; lectoremque stu-
diosum commonefaciat de multis a se graviter præ-
siliis, quorum notitia ab alio scriptore nobis deinceps
minime aperienda est. Hinc ego laudabilium studio-
rum discrimini obviam ire percipiens, librum H.ebrai-
corum Nominum, cujus forte præfationem ante vite
occasum non sum edidurus, Commentario hic illus-
trandum suscepit; ut sciret benignus lector in quan-
tas salebras primus inciderim correctoris officio
defunctus, depravata nomina undique convertens,
omissa bene multa repetens, ac superflua quæque
jugulans in volumine Hieronymiano, sæpius qui-
dem antehac edito; sed ut primis sic et secundis
curis male edito atque neglecto. Nullum enim (an-
dacter inquiri) virorum doctorum opusculum ævo
nostro prodit in lucem cum tanta errorum congre-
gie; nullum cum minori legentium utilitate. Quid
namque aliud est antea editus liber Nominum He-
braicorum, quam fœdum Hieronymi cadaver ad de-
terrendos simpliciores ab studio divinarum Littera-
rum, et ad commovendum eruditus cachinnum,

propter ineptias quibus scatet ubique totus? Opus
itaque ante nos adeo neglectum, et omni horridum
squalore, nunc vero integrum prorsus immacula-
tum, splendidumque, ne sua sponte natum pulerent
quidam fastidiosi rerum aestimatores, causas origi-
nesque tum veteris corruptelæ, tum exaltanti a
me laboris commentariolo decere volui, ut sic tan-
dem intelligant studiosi homines, quanta in antea
editis libris desiterent, et qualia perpressus sine
luctando quotidie cum errorum monstris, atque por-
tentis verborum, que decem ad minus mensium
spatio exagitari, donec antiquarum obliteranda, ac
pro virili existingerem universa male scripta vel edi-
ta, nodum in Latinis exemplaribus Hieronymianis,
sed in Græcis etiam Fragmentis Philonis, ac toto
Origenis Lexico Græco Nominum Hebraicorum;
que hic magno labore descripsi ac interpretatus
sum.

CAPUT PRIMUM.

De Auctoribus libri Nominum Hebraicorum.

Tres simul hujus Operis scriptores fuisse docuit
nos ultimus eorum ipso Hieronymo in ea quam edi-
dit ad frontem libri præfatione. Philo, vir disertiss-
mus, Judæorum prior fuit qui Nomina Hebraica ve-
teris Testamenti Græce interpretatus est, eorumque
etymologias juxta ordinem litterarum a latere copu-
lavit. Hunc excipit Origenes, qui inter cætera ingenii
sui præclara monumenta etiam in hoc laboravit, ut
quod Philo quasi Judæus omiserat, ipse ut Christia-

nus impletet: addens nempe Nomina Hebraico sine
Testamenti, que apud Philonem nequaquam lege-
bantur. Tertius postremoque hujus operis conditor
existit Hieronymus. Is vetus adificium nova cura
totum instauravit, fecisse se dicit quod non solum a
Latinis, sed a Græcis quoque appellandum sit: phi-
namque emendavit ad fidem Hebræorum fontium,
que in Philonis aut Origenis Græcis exemplaribus
depravata jacebant. Verum non facile dictum est, que-
nam sint Judæi Philonis vel Origenis, quænam Hiero-
nymi nostri in libro Nominum Hebraicorum. Neque
vero indicare voluit Hieronymus nomina aut verba
ab ipso casigata, et in meliorem formam restituta;
satis existians de iis lacere, quam quid reprehensio-
modestiam non pauca nos latent, quorum notitia
haud mediocriter juvat ad vitanda cæca præjudicia,
quibus hodie plures implicantur. Hujusmodi errorum
ne participes egomet inveniret, multo sudore quæsi-
vit quod nemo ante nos docuit, ut competum aliqua
saltem ex parte haberem, que propria Philonis, aut
Adamañti essent; et quænam Hieronymo ascriben-
da. De hoc igitur argumento disputandum nobis in-
cumbit in paragraphis consequentibus.

§ I. Quænam nomina Philoni Judæo accepta referamus in libro Nominum Hebraicorum.

Si supersessent integra nonnulla exemplaria Græca
Philonis, nobis que ad usus fuissent concessa, omni
ambiguitate propulsa, statim innotesceret genuinus
illius fœtus, æque ut Hieronymiana in Nominibus
Hebræis restituito; sed ad nostram usque ætatem
cum minime pervenerit Hieronymi vulgo haberetur a
Græcis, et bibliothecæ oris impletet, alia ratione
judicium habendum erit de his que in questionem
sunt proposita. Distinctio itaque Hieronymianæ casti-
gationis in libro Nominum Hebraicorum ab iis que
Primum ejus conditor scriperat, petenda imprimis
mihi videtur et septuaginta Translatiorum editioe,
quam utique solam noverat Philo Hellenista Judæus;
cuique totus adhebat in concinnando Nominum
Hebraicorum volumine: hinc enim manifesta prima
nobis erunt nomina, que integra adhuc perseverant,
ut a Philone mutata sunt de versione Septuaginta
Interpretum, et ab Hieronymo immutata relicta.

Hujus generis sunt primo verba Hebraica sine in-
terpretatione posita ab ipsis Septuaginta Translato-
ribus, que vel alter lecta, vel Latine versa habemus
a sancto Hieronymo. Exempli gratia in libro Gene-
sesis leguntur LXX Interpretes, *Achi, Chazib, Naid*,
et similia nonnulla, que Hieronymus diverso modo
legenda decrevit, aut interpretatus est. Unde hæc
omnia reprehendens libro Questionum Hebraicorum
in Genesis, haud indocte de *Naid* observabat istud,
(Gen. iv. 16) *Et habitavit in terra Naid.* « Quod
» Septuaginta inquit, *Naid*, translulerunt in Hebræo:
» *NOD* (נוד) dicitur, et interpretatur *σκιεραρος*, id
» est, instabilis et fluctuans, ac sedis incerta. Non
» est igitur terra *Naid*, ut vulgus nostrorum putat;
» sed expletur sententia Dei, quod *huc atque illuc*

» *vagus et profectus oberravit* (Gen. xxxvii. 5. » De
» nomine *Chazib* consequenter etiam disputat, et post
» citatum Scripturæ testimonium juxta Septuaginta,
» Hæc autem erat in Chazbi, quando peperit eum,
» ita ait: Verbum Hebraicum hic pro loco vocabulo
» positum est, quod *Aguila* pro re translulit, dicens:
» Et factum est ut mentiretur in partu postquam
» genuit Selom. Postquam enim genuit Selom, stetit
» partus ejus. *Chazbi* ergo non nomen loco, sed
» mendacium dicitur. Unde et in alio loco scriptum
» est: Mentietur opus olivæ, id est, fructum olivæ
» non faciet. » Advertat prudens lector, nomen
» *Casbi* scriptum fuisse a Philone in libro Nominum
» Hebraicorum, juxta Græcum *Χαζβι* quod legitur
» apud LXX, sed ab Hieronymo restitutum ad fidem
» Hebræi fontis, ubi scriptum est *חזב*. *Chazib* cum
» *Zain* in medio et *Beth* in fine vocis. *Chazib* igitur
» partim Philonis est Judæus, partim Hieronymi nostri
» in libro jam dicto Heb. Nom.

Nefas esset omissis quod de nomine *Achi* idem
Hieronymus disseruit libro jam laudato Questionum
» Hebraicorum in Genesis; pulchre enim hæc obser-
» vare voluit super illo vocabulo « Bis in Genesis scri-
» ptum est *Achi*, et Hebræus ipse corruptus est; dicitur
» tur enim in *Ahu* (אח)», hoc est, in palude. Sed
» quia *Yau* littera apud Hebræos, et *Jod* similes
» sunt, et tantum inquantum differunt, pro *Ahu*,
» *Ahi* Septuaginta Interpretes translulerunt; et se-
» cundum consuetudinem suam ad exprimentam
» duplicem aspirationem *Heth* Hebræus littera *Chi*
» Græcam litteram copulaverunt. » Ita est: bis in
» Genesis legitur *Achi* sive *Achai* apud Septuaginta,
» quia bis scriptum est in Hebræo *אחי אחי*, videlicet
» capite quadragesimo primo, versu secundo, et deci-
» mo octavo. Nam his locis pro Hebræo *באחיו* *baahio*
» Septuaginta translulerunt *εω τον* *Achi*, id est, in *Achi*.
» Hoc autem quod in Genesis dicitur de Nominibus
» Hebræis sine interpretatione positus a Septuaginta
» ac deinde Philonis auctor derivatis in librum Hebr.
» Nom., observandum similiter monemus in cæteris ve-
» teris Instrumenti voluminibus, ubi quamplurima id
» genus nomina legitibus passim observanda veniunt.

Secundo nulli dubium esse potest, quod nomina
» Græca posita pro Hebræis ascribantur Philoni Ju-
» dæo, qui hæc omnia mutavit e LXX Translatione;
» et Græca elementa quasi Hebræa interpretatus est.
» Insigne hujus libertatis ejusdem etymologia e regione
» *Eroon*, sive *Eroon* cum ejusdem etymologia e regione
» copulata. Noto primum putum est verbum *Judæi* scrip-
» toris Hellenistæ, qui Genesis capite quadragesimo
» sexto, versu vigesimo octavo legitur, juxta Septua-
» ginta Interpretes, Judam a Jacobo missum fuisse ad
» Joseph, ut occurreret et ad urbem Heroum, *וזר*
» *הרעון* *רוצ*, in terram Raunesse: cum teste Hiero-
» nyimo ac reclamanibus Hebræorum codicibus Ranesse
» situr nec urbem habeat Heroum, nec terram Raunesse
» sed tantum *Gessen*. Nominis igitur *הרעון*, *Eroon*,
» confecti a Septuaginta Interpretibus, rationem aique
» originem sic deducit Philo in libro Nominum Hebrai-
» corum, ac si aliquid in Genesis volumine Hebræico
» legeremus *הרעון* *Eroon*, quod non incongrue vertere-

tur *vigilia dolorum*, quia *Er*, vel *ir*, significat *vigilantem*, sive *vigilem*; *Non* quoque *dolor* et *moles* dicitur. De his vero Græcis vocabulis absurde satis figuratae ac interpretatis secundum linguam Hebraicam Hieronymus sepiissime lectorem admonuit; unde manifestum exstat, eruditissimum virum minime participem fuisse indoctarum interpretationum quibus refertus est libro Nominum Hebraicorum: ut ex præsentis vocabulo *Eron* præcipue liquet, quod Philo interpretatur, *in facie eorum*. Neque enim Hebraeorum licet acutissimus milit aliquando suadebit, in voce illa *Hebron* elementa inveniiri Hebraica, quæ juxta proprium idioma sonent, *in facie eorum*. Deest namque littera *Beth* ב propositio necessaria, qua Latine veritur *in*. Præterea lenitiosum est dicere *Eron* significantiam habere *faciè*, propter unam litterulam *Resch*, que in medio ejus est, nec sola potest supplere viam nominis רשׁ במַּרַה *mare, cultum* aliquando et *faciem* significantis. Procul sit igitur ab Hieronymo nostro inmoderate illa libertas con- fingendorum nominum, ac ratio interpretationis eorum: quia indoctos fallere, dactos vero offendere apta dignoscitur.

Tertio non solum Nomina Hebraea, et ad ipsorum formam Græca conficta cum suis etymologiis, Indeco Philoni accepta hic referuntur; sed illa etiam vocabula, quæ constant tum ex vocibus, tum ex articulis Hebræorum. Exempli causa nomina *Acerim*, *Afferesi*, et *Acheribim*, quæ sub hæc forma leguntur in Exodo, composita deprehendi ex præfixo articulo *He*, quem emphaticum vocant. Nam *Aberim* nomen est *Eberim*; id est, *Hebræis*; *Afferesi* ipsum *Pherezaei*, et *Acheribim* idem quod *Cherubim*. Sed quia Hellenisticis Judæis legere placuit hujusmodi nomina, et alia non pauca, cum *He* quod pronuntiant a, nemini mirum videatur si pro *Cherubim* scripserint *Acherubim*; pro *Pherezaei*, *Afferesi*, etc. Hæc enim initiali articulo, qui congeminat litteram sequentem, nonnumquam lectitantur in texto Hebraico, העבריים *Aberim*; הכהנים *Afferesi*; הכרובים *Acherubim*. Immutata igitur hæc nomina reliquit Hieronymus in libro Hebraicorum Nominum, quia diverso modo scripta leguntur in Hebræo, id est, interdum cum *he* emphatico, et sæpius absque illo articulo.

Quarta species verborum et interpretationum Philonis supersèd, ni fallor, in Græco Lexico Hesychii grammatici Alexandrini, qui non ab alio quam e libro Græco Judæorum disertissimi Helleniste, id est, ex libro Nominum Hebraicorum, mutuari potuit nomina bene multa, quæ ipse interpretatur juxta proprietatem lingue Hebraice. Nam unde fluxit apud Hesychium tanta copia nominum, quorum ratio ignorata erat ab omnibus Græcis scriptoribus profanis, nisi ab illo primo conditore voluminis Hebraicarum vocum, sive Lexici sacri, cujus usuram habuisse Alexandrinis facile licenti? Ergo quæcumque legimus nomina Hebraica interpretata secundum primum modum in Lexico Hesychiano, hæc dabit Philonem Judæum primum parentem agnoscendum. Hujus modi sunt nomina consequenter a me subjecta, quia hæc nec operi meo superflua, nec curioso lectori

injucunda futura existimo. Ἀδὴν, τὴν ὄψιν, id est, *Abel, luctus* Ἀδάμ, πηγάς, ἢ πηρὸ παρατοῦ. Ἀβραὰμ, πατὴρ πολλῶν ἕθνων; quod Latine, veritatem: *Abram, transitor, vel pater excelsus*; *Abram vero, pater multarum gentium*. Unde noverat Hesychius grammaticus Græcus, quod *Abel* significat *luctum*; quod *Abraham* sonet *transitorem*, sive *patrem multarum gentium*! Certe id genus interpretationis ipsum non docuit Aristarchus, nec Appion, nec Diogenianus; sed Judæus Philo qui edidit librum Nominum Hebraicorum, eorumque etymologias e latere copulavit. Id maxime probat error inveteratus apud Philonem, ac Græcos hujus Scriptoris pedessequos, docentes *Abram* significare *Scriptor*, hoc est, *transitorem*; cum πηγάς, sit cognomen Abrahæ, quia ἰβρί *Ibri* id est *Hebræus*, dicitur est Genesis capite decimo tertio. *Ibri*, veritur in *transitorum*; ut nomen *Abram* juxta fidem elementorum proprietatemque lingue Hebraice, exprimitur *pater excelsus*. Dixi errorem involuisse apud Græcos, quod *Abram* interpretantur *excelsus*. Hoc plane liquet ex Regio ms. codice 29282, in quo scriptum est fol. 67, Ἀβραὰμ πατὴρ ἕθνων, ἢ πηγάς; id est, *Abram, pater excelsus*, vel *transitor*.

Idem quod supra evincunt alia vocabula cum suis interpretationibus, ut est illud Ἀδάμ, παρθενὴ γῆ, *Adama, virginica terra*; et in ms. Regio fol. 84, Ἀδάμ γῆ παρθένος, *Adama terra virgo*. Quæ perfecte consonant Hesychianæ interpretationi, quia ex una scaturigine utraque lectio derivata est. Sed ne quid fidei vel diligentie a me desiderari possit in recitatibus codicum nass. lectionibus, monere lectorem studiosum plura in illis reperiri corrupte scripta; nam ita legitimus in prædicto Regio codice: Ἀδάμ, γῆ παρθένος, ἢ γῆ αἰματωδὴς, id est, *Adam, terra virgo, vel terra sanguinea*. Nomen igitur Ἀδάμ posuit Græcus scriptor pro Ἀδᾶ, ut in promptu probatio est ex ipsomet codice manuscripto, qui nomen Ἀδάμ eodem loco his posuit cum diversis interpretationibus, quarum priores conveniunt nomen *Adam*, posteriores vero due nomini *Adama*. Jam si quis scire voluerit cur *Adama*, ex qua homo dicitur formatus, terra virginalis exprimat, neminisse debet *Adama* apud Hebræos idem esse quod *terra rubra*; terra autem vera, pura, et intacta rubet, quare γῆ παρθένος, *terra virgo*, significat partem terræ rubicundam quæ nondum manibus contacta est, non pedibus conculcata; qualis erat haud dubie illa ex qua plasmatus legitur primus homo de terra terrena. Hinc Philo libro de mundi opificio, pag. 52, causas multiplices perfectionis Adæ corporis edisserens, materiam puriorem et sinceriorem in ejus plasmationem sumptam esse docuit. Altera vero, » inquit, causa, quia non ex quavis terræ parte » humo sumpta, videtur Deus hæc humana specie » statum formare vultus summa cum diligentia: » sed selecta undequaque optima, ex pura materia, » ἐκ καθαρῶς ὕλης, ad id quod inerat purissimum » exalget accurate, quod maxime ad hoc opus ap- » » tum erat. Nec insolens est apud eundem Philonem terræ virginalis appellatio; nam libro de Cherubim, pag. 116, allegorice de virtutibus disputans.

mentem sapientie viri hoc nomine coonestat, dicens: « Et sapientia viri, semen felicitatis in usum » mortalium jacens in bonam terram et virginem, » ἐὶς ἀργῆτιον καὶ παρθένον γῆν. Decet enim impollu- » tam, intactam puramque, et vere virginem natu- » ram, τὰ πρὸς ἀδύνατον παρθένον, cum Deo collo- » qui, etc. » Terra igitur virgo sive virginalis Idem esse perhibetur, quod natura et materia isthæca, si- » que, ex qua compactum fuisse Adami corpus Phi- » loni disserenti facile concedent docti pariter et indocti. *Adama* autem unde sumptus est protoplastes, intacta prorsus erat puraque humus; quam proinde Græci scriptores non immerito *terram virginem* interpretantur.

Sed ad nomina Hebraica in Lexico Hesychiano, ac in Regio codice manuscripto memorata si redierit disputatio nostra, occurrat imprimis *Abdia* nomen cum obscura et nimis intricata etymologia; quia diversa est in illis, tum vocibus, quam rerum intellectu. Apud Hesychium enim scriptum est. Ἀδύδι, (α), Ἐπὶ δὲ δόλιος ἑξέμοργετός, id est, *Abdia Mercurii servus confitens*. In codice autem ms. verba distincte leguntur hoc modo: Ἀδύδι, δόλιος πρὸς ἑξέμοργετός, *Abdia, servus meus, confitens*. Quantum distet *Mercurii servus*, ab alia interpretatione, *servus meus*, perspicuum est studiosis omnibus. Utrumque tamen scriptores Græci quantumvis diversum extendere poterant ex Hebræo עבדי, *Abdia*; quia in hæc voce, si ultimam litteram *He* quiescentem accipiamus, *Abdi* legetur, quod recte interpretabitur *servum meum*, juxta codicem manuscriptum. Deinde cum עבדין, *Abdia* composita sit vox ex *Abad* et *Ja*, Latine veritur *servus Dei* vel *Domini*. Quod nomen convenire potest *Mercurio*, qui *servus*, sive *minister*, hoc est *nuntius Dei*, et dicitur et creditus est apud gentiles lasorum deorum cultores. Ex quo autem profluxerit diversa interpretationis ratio in Hesychio, et in manuscripto Regio, non facile dixerim: nisi forte non factum dicamus ab Ἐρμού; aut vicissim ἕρως ex μὲν. Quidquid in ea re accidit, major remanet difficultas in consequenti verbo ἑξέμοργετός, quod nullo modo explicare potest dictionem Hebræam עבדין עבדין *Obadia*, seu *Abdia*. Nam violenter nimis Ἀδύδι interpretatum erit ἑξέμοργετός, *confitens*, propter *Tei* primam syllabam nominis *Teide* illud significantis. Quapropter nominis ἑξέμοργετός interpretatio mihi videtur non Hebræi *Abdia*, sed Græci *Hermoti*, quod apud ipsum Hesychium interpretatur *præco*, Ἐρμῶς, κερῶς. At de his judicium habeant eruditi homines.

Alia sunt in Hesychianis lectionibus permulta nomina Hebraica, e quibus quatuor tantum, ut quinq- » que adhuc afferam, interpretata secundum proprietatem lingue Hebraicæ; ac proinde mutata a Philone Judæo. Ἰωὰβ, ἵωδ στυδαίου, id est: *Joa- » » hnam, Dei perfectio*, sive *Jao, consummatio*. Ἰωῆλ,

ἀγαπῆτος Κυρίου; Ἰωὴλ, *Jool, dilectus Domini, prin-* » » cipium. Ἰωβᾶς, ἐργασίας τῆς ἵστου ποσσῶν; ἢ πα- » » τερᾶ, προπάς; παδᾶ Ἐβραίου, id est: *Jonas in-* » » terpretatur *excelsi dolens*, vel *columba*, Προ- » » pheta apud Hebræos. Σαράβαρα, τὸ πτερὶ τὰς κροατὶδας ἐνδύματα, *Sarabara, indumentum quæ tibias orn-* » » at. Σαρκῆν, κροῖον; τῆς ἀρῆς; ἢ σαρκίς γροῖος, *Seraphin, scientia multiplicatio, vel sapientia* » » cumulus. Singula isthæca, si diligenter insperseris, fateri cogemur a Philone fuisse desumpta, nisi propria fuerit Hesychii hallucinatio in etymologia Seraphin; quæ falsa prorsus et austerius nominis esse comprobatur, ut mox ostendam.

De *Jotham*, quod intelligitur *Jao*, id est, *Dei perfectio*, id tantum observandum, nomen illud ab Hieronymo indivise sumptum, interpretatum esse *consummatus*, sive *perfectus*; cum e contrario scriptoribus Græcis nomen sit compositum ex *Ἰα* *Jao*, sive *Jehova*, secundum hodiernos Grammaticos, et *Ἰα* *Jham*, quod Latine *perfectus*, vel *perfectio* dicitur. Sic in Regio codice ms. Græco fol. 88, scriptum legitimus, Ἰωὰβ, ἵωδος κυρίου, ἢ τῆλαος, id est: *Jotham, immaculatus Domini*, sive *perfectus*; et post pauca, Ἰωῆλ, ἰερῆτος κερῶς, quod interpretatur, *Joel dilectus Dei*. Non addi- » » codex Regius cum Hesychio, ἄργῆ, sive potius ἢ ἄργῆ, vel *principium*; quod tamen sonat nomen *Joel* quia sumptum est a verbo Hebræo יאָל *jaal*, quod Chaldaico יאָל *avil* et יאָל *aval*, *initium* et *principium* significantibus. יאָל, *jaal* quoque apud Hebræos pro *voluit* et *desideravit* accipitur: unde יאָל, *Joel, di-* » » lectus Dei.

Jonas, in libro Nominum Hebraicorum interpretatur *columba*, vel *ubi est donatus* sive *dolens*. In qua etymologia nihil apparet consonantem Hesychianæ interpretationi. τῆς ἵστου id est, *excelsi*; me- » que latet quomodo Hebraicum יוֹנָה, *Jona*, aptum sit, ut ex eo extendatur significatio *sublimis* et *ex-* » » celsi. Nec me movet Latina interpretatio toni secu- » » ndi Commentariorum Origenis in Joannem, ubi hæc scripta leguntur: *Eodem modo et ad Jeremiam divina elatio elatum (nam vis interpretatur elatio) » » sed ad homines quidem, etc.* Ex qua explanatione seti interpretatione, si vera esset, nomen *Hebræo Jehova*, quod antiqui vis legebat, *sublimem* et *ex-* » » celsum, seu potius *elationem* ipsam, et *celitudinem* sonaret. Unde maximum robur accederet etymo- » » logie nominis *Jona*, quod ex *Jo*, vel *Joa* constans, exprimi posset *superius*, id est, *sublimis* vel *excelsus* juxta Hesychium. At error est manifestus in Latino Origenis interprete; nec *elatio* respicit nomen Græcum ἵωδ, vel Hebræum *Hebræo Jehova*, sed nomen Jeremie totum, compositum ex *יר* *rum*, et *Jo*, quæ habet significationem *excelsi*, et *יה* *Ja*, ut *Hebræo*, quæ inter nomina *Hebræo* reocenserit. Res per se patet in ipso contextu Græco Origenis Adamaniti: τὸ στυδαίου

(α) Miror ex toto hoc capitulo Martianæ torquet, minime adverteris Hesychii verba colare in modo. Expedit tamen res est, si pro Ἀδύδι ἕρως legas, atque emendes, Ἀδύδιος ἑξέμοργετός: sive pro « Abdia Mercurii servus confitens », verba « Abdia interpretatur confitens ». Est autem cum primis manifestum, ipseque notissimus Marcellanus ad Lexicum Origenianum, Græcos « Abdia » nomen esse servus confitens. » Est autem cum primis manifestum, ipseque notissimus Marcellanus ad Lexicum Origenianum, Græcos « Abdia » nomen esse reddi « servus confitens », a vere confitens, non recte proponatur. Et vere « Abdia » optime reddi « servus confitens », a vere confitens, a a verbo עבד *ebad*, et *יהו*, usque qui Hebraicus atq; litteræ, diffinitur. Jam pro ἑρως reponendum ἑρμῆς, veritas ipsa loquitur. « Abdia interpretatur servus », non « Abdia Mercurii servus »; quorum enim hæc Mercurii? Facile Græcolæ descriptori fraudi fuit compendiarie verbo ἑρμῆς, veritas scripturæ hujusmodi ἑρμῆς, ut illud cum pro circumlocutio associato labo- » rit, adeo ἑρως temere ex iugulo rescripsit.

de xvi p[ar]t[ib]us Iserphici deus interpretatur...

Circa nomen Seraphim, nihil est quod multum nos torqueat, quia de hac voce abunde satis disputavit Hieronymus...

Perpauca sunt in Hesychanis lectionibus, quibus firmari non possit opinio nostra de Nominum Hebraicorum etymologiis...

Philonis et postea Hesychi manare potuit. In qua tamen conjectura nolo esse contentiosus.

Præter Lexicon Hesychanum, maximam partem libri Nominum Hebraicorum retinet etiam aliqui codices manuscripti Græci...

Josephum nunc si cum Philone, ac utroque Hieronymum comparaverimus, modo ipsum a Josepho, modo a Philone dissentire fatebitur...

Sed ne superflue dicta vel dicenda inculcemus, Lectoris studio hujusmodi comparationes Actorum permitto...

§ II. De Origeniano Lexico Nominum Hebraicorum.

Ut compertum fiat omnibus studiosis Origenem condidisse librum Nominum Hebraicorum, et in eo sæptis violentas ac indoctas etymologias proposuisse...

Origenem redarguere etymologias, ejusque inscitiam in lingua Hebraica manifestam facere legitibus non recessum...

Autorem libri Nominum Hebraicorum in Novo Testamento, viro eruditissimo fama celeberrimo attestante, jam nostri Origenem; nunc quænam fuerit in eodem Origene lingua Hebraica perita, paucis te doceat...

quasi derivatur a ערוד erudit, ligavit, cum fiat ארוד ligavit. Quæquam auctoritate Senem Septuaginta excusari id potest, qui ארוד aliquando ita reddiderunt...

Quid ad hæc reponunt Josephi assertores indocti, qui vix quantum auxilium Hebraicorum litterarum capitentes, de initium sacræ Legis scriptoris judicium ferre non videntur...

Prior quippe notandus viro ordo Hebraicorum hominum, que juxta sentit litterarum alphabeti Græcorum posita leguntur in toto prædicto Dictionario nulla facta distinctione, nec mentione sacrorum

Voluminum. An vero Origenes ipse hunc ordinem persecutus sit, non satis elucet; quin etiam verisimilior apparet opinio contraria, tum ex Hieronymo Origenis vestigia saepius terente; tum ex Graeco Fragmento Origeniano, supra a nobis edito, quod nomina Hebraica uniuscujusque Evangelistae seorsim habet posita secundum seriem elementorum Graeci alphabeti. Ita ut quae in Matthaeo legentur hujusmodi vocabula ante caetera scripta sint, deinde quae sunt Marci, et sic consequenter usque ad Joannem. Vix autem adduci possum ut mihi persuadeam distinctum ex Libris sacris ordinem observasse Origenem in Fragmento libri Nominum; et in Lexico, quod superest integrum, aliam viam ingressum, ut confusae et promiscuae sub unaquaque littera omnium librorum Veteris ac Novi Testamenti nomina collocaret. Facilius igitur credere, importuna Graecorum quorundam diligentia hoc Lexicon concinatum fuisse, sed totum mutatum esse Origeniano libro Nominum Hebraicorum, quem ipse cum distinctione et voluminum Scripturae, et vocabulorum eliderat. In eam sententiam eo magis propendeo, quo certior factus sum Latinorum quosdam id factisse in libro Hieronymiano nominum Hebraicorum. Nam *Venetis per Fratres Joannem et Gregorium de Gregoriis, anno Domini 1498, die 25 Augusti*, cum hac perturbatione ac subversione prodit inter Opera Hieronymi liber Nominum Hebraicorum; in quo sublata universa distinctione ac mentione voluminum Scripturae, omnia prorsus vocabula tum Veteris tum Novi Testamenti sub littera quam habent ab initio, posita leguntur. Series igitur nominum in Lexico Origeniano advenit est, et subversoris Graeculi ejusdam, qui ordinem perversum non nativum secutus, e medio sustulit annotatiunculae et citationes librorum, ut quae distincte ac partite scripta fuerant apud Philonem ac Origenem, ipse saliva propriae indulgens, separata consociare distinctaque confundere sibi permitteret. Sed etsi ordo nominum vitiosus sit in Lexico, res tamen et interpretationes dictionum omnino genuinae sunt, aequae ex suo fonte nativae. Quod manifestum ratumque facio e duobus locis Questionum et Responsionum ad orthodoxos falso ascriptarum Justino Martyri.

AD QUESTIONEM igitur 82, *Qua sit nominis Beelzebub expositio?* talis RESPONSIO ab Auctore Graeco est adhibita: *Τού το Βελζεβού, καὶ τὸ Βελιαι, λέγεται ἀπομαρτυροῦν... εἰσὶν αὐτὰ τὰ ἄσπερα τῶν ἀσπυρίων ἢ ἀρπυγῶν ἐν τῇ ἑρπύλλῃ τῶν Ἑβραίων ὄνομα τῶν, id est, Exprimunt vero nomina Beelzebub et Beliar... dicitur autem ab Origene horum nominum interpretatio in interpretatione nominum Hebraicorum. Haec Graeci Scriptoris, quicumque fuerit, responsio vera omnino comprobatur ex Lexico Origeniano mox consequenti, ubi nomina Beelzebub et Beliar corrupte leguntur eodem plane modo ac in Responsione recitata; diversaque inibi habent interpretatores ab Origene subjunctas.*

QUESTIO 86. *Qua est interpretatio vocabulorum istorum?* Mna, Ephai, Nebel, Gomor, Sictus, Basilicon, Sanctum, Slater, Drachma, Quadrans, Hormiscus, Didrachma, Talentum, Assis, Seraphim,

Bezel, Sabaoth, Adonai, Ephai? *Urorumque a. in nobis pernecessaria est cognitio: utraque namque in Scripturis continentur.*

RESPONSIO. *Εἰσὶν αὐτὰ ἄσπερα, ἀσπυρίων τῶν τῶν Ἑβραίων διδραχμῶν, πέντων τῶν ἐν ταῖς βίβλαις Γραφαῖς παραπομπῶν Ἑβραίων ἀσπυρίων ἢ ἀρπυγῶν. Ἐπίσης ἔστιν αὐτῶν τῶν πέντων ἑρπύλλων ἐν Ἑβραίοις. Hoc est, Exposita est ab Origene, viro Hebraica lingua perito, omnium quae in sacris Scripturis feruntur Hebraicorum nominum et mensurarum interpretatio. Eam si requisieris, in ea invenies omnium eorum de quibus quaesieris, explanationem nominum.*

Lexicum certe quod Origenianum dixi, non solum etymologias Hebraicorum nominum, sed mensuram etiam interpretationes complectitur: unde ipsissimum videtur opus Adamantii, quamvis nominum, ut antea observabam, confusus sit ordo atque mutatus. Quibus si addas, nomina Hebraica Novi Testamenti in eodem Lexico scripta esse, et interpretata; nullus ambigendi locus relinquatur, qui hocopus parentem habuerit Origenem, qui ut Christianus supplerat nomina a Judaeo Philone pretermissa. Praevius itaque haec generalibus documentis ad Lexicon ipsum manum mittam, multis aliiis peculiaribus pro modulo nostro inferius illustrandam annotationibus.

CAPUT II.

De eruditione Hieronymi in rebus Hebraicis, ac de utilitate libri Nominum.

De prioribus libri Hebraicorum Nominum Scripturis Graecis, Philone scilicet ac Origene, praecedenti capitulo abunde disputavimus. Proximum est ad complementum hujus Commentarii, ut de Hieronymo ejusdem libri Nominum interprete Latino ea proponantur, quae eruditionem maximi Doctoris in rebus Hebraicis, summamque lucubratorum ipsius utilitatem manifestant omnibus faciant. Audio enim querulos saepius doctos pariter et indoctos, qui viro praeclarissimo, divinarum Litterarum ac Hebraei sermonis consultissimo, nunc imperitiae suspicionem, nunc inconstantiam animi famam inurant: quasi vel nescivisset Hieronymus Hebraicas esse plerumque in libro Nominum Hebraicorum etymologias: aut alibi non meminisset se hic Latine reposuisse, quod postea vulgariter interpretatum agnoscit. Adversus caeca hujusmodi ac praepoera litteratorum quorundam praedicia, ineptamque multorum hujus temporis garrulam disciplinam, sanctissimi Doctoris Apologiam hoc loco suscipiendam, idque opera pretium existimavi; ne deinceps Scripturarum maximo interprete, Hebraicae linguae callentissimo, audeant detrahere, neque ipsis liceat impune aliquando virum doctissimum maledico dente carpere, quem perfecta eruditio cum integritate morum conjuncta ad summum gloriae apicem evertit.

§ I. Eziniam fuit in Hieronymo linguarum Hebraicarum peritia.

Causa certe nulla est, cur absolutam sermonis Hebraei notitiam Hieronymo quidam scriptores invideant; etsi fuisse videatur primum ex eo quod tanquam Hebraica interpreter nomina Graeca ac Latina plurima, quae nemo virorum doctorum juxta proprietatem linguae Hebraicae sibi unquam proposuit exponenda. Secundo frequentes occurrunt in libro Nominum etymologiae verborum ab Hebraica origine violenter deductae, quaeque haud multum sapiant eruditionem idiomatis Hebraei. Tertio deique ambigunt et diversis interpretationibus accommodatum esse voluit saepius S. Doctor, quod unam tantum habet etymologiam, ac unam interpretationem patitur. Ea sunt praecipue quae in Hieronymo coarguuntur, quae necum exposuissent nonnulli, cum de ejus eruditione in rebus Hebraicis sermonem haberemus.

Sed proclivis est ac expedita responsio ad propositas difficultates; et amoliri singula haud difficile, modo eodem ordine diluantur quo nobis obiecta sunt. Miratur itaque Erasmus, et post illum non pauci lectores Nominum, quod Hieronymus Graeca, Latinaque vocabula interpreter, ut *Ethiopia, Aegyptus*, etc., tanquam Hebraica fuerint aliquando nomina; cum exploratum sit omnibus illa nomina non Hebraea, sed Graecam aut Latinam habuisse semper originem ac etymologiam. Ego vero maxime miror si quemquam editorum, vel lectorum habere potuit Hieronymus, qui de ipso talia suspicatus sit. Nam qui librum Hebraicorum Nominum vel perfunctorie cursimque legerant, fatentur universi perperam castigatum S. Hieronymum censuram et dubitationem Erasmania; quia certo certius apparet improbatam atque repudiatam esse ab Hieronymo violentam hujusmodi, absurdamque rationem interpretandi nomina, quae non sunt pure Hebraica.

Id potissimum probatur Hieronymi ipsius annotatiuncula ista post vocem *Puteoli* scripta ex Actibus Apostolorum, col. 103: « Haec omnia, inquit, » Graeca nomina vel Latina, quam violenter secum » dum linguam Hebraicam interpreta sint, per » spicuum puto esse lectori. » Nihil profecto lectori manifestius: unde conjicio Desiderium Erasmus non legisse integrum librum Nominum Hebraicorum; sed eum typographis edendum tradidisse exempli incuria, quae scriptas erat in aliquo edam corripit. Non enim lauti fuit stuporis Erasmus, vir nobilitate ingenii et eruditione celebris, ut Hieronymo vel dubius acceptas referret etymologias nominum Graecorum et Latinorum quas apud ipsum abjectas reprobatasque legisset.

Sufficiens ad apologiam sancti Doctoris vel una haec jam laudata annotatio ipsius: sed tanta est copia id genus admonitionum totius sciat librorum Nominum, tam Graecae, tam Latinae dictiones, ut sub solo elemento A, duodecies violentas pronuntiet vocabulorum interpretationes. Ad finem quoque

nominum ex C, hanc clausulam attexit: « Ex » ceptis paucis nominibus, omnia pene ex Clittera » violenter interpretata sunt. » Huic simile istud etiam est, quod sub L scriptum legitur: « Omnia » pene ex L littera nomina violenter usurpata » sunt. » Videat nunc Lector eruditus, quanta sit quorundam Criticorum imprudentia et insentia, quae carpere solent Hieronymum velut parentem omnium etymologiarum libri Nominum Hebraicorum.

Quod autem in genere docent exempla modo allata, sive communes observationes de serie aliqua multorum simul nominum, idipsum plane demonstrant ac evincunt nomina singularia non pauca Graeca vel Latina, quibus Hieronymiana censura speciatim adhibita est. Talia sunt *Andreas, Arios pagos, Erasmus, Eutyches, Festus, Mesopotamia, et Syrtis* quorum interpretationes singillatim replicare propositio nostro non erit otiosum. « Andreas, » deus in statione, vel respondens pabulo, sed » hoc violentum. Melius autem est ut secundum » Graecam etymologiam *ἀντὶ τοῦ ἀνδρός*, id est, a » viro virilis appelletur. Arios pagos, primitiva » lemmatis, sed et hoc violentum est, cum Athe » niensis curiae nomen sit, quae a Marte nomen » accepit. Erasmus, frater meus videns: satis ab » surde vocabulum figuratum. Eutyches, amens. » Porro Graece dicitur fortunatus. Festum, ore » multorum: et hoc Latinum nomen, violenter » quae Hebraice figuratur. Mesopotamia, elevata » vocatione quadam: sed melius a Graeco etymo » logiam possidet, quod duobus fluvii, Eufrate » ambiatur et Tygri. Syrtim, angustiam, sive tri » bulationem: melius autem Salustius, a tractu » nomen ait impositum. » Haecine sunt imperiti scriptoris nomina Graeca et Latina quasi Hebraea accipientis, aut juxta proprietatem linguae Hebraeorum ea interpretantis? Fateantur igitur, velint nolint, illi Critici apud quos male audiebatur Hebraica eruditio Hieronymi, ipsum solummodo Latine conversisse, quae ab Origene primo parente, aliisque scriptoribus Graecis in librum Nominum fuerant congesta: quandoquidem Hieronymus noster violentam hujusmodi ac absurdam rationem interpretandi Graeca et Latina vocabula, conceptis verbis repudiaverit, servans ubique Graecis nominibus etymologiam Graecam, Latinam Latinis, Hebraeis Hebraeam.

Alterum obijciunt Hebraizantium nonnulli, qui nolunt Hieronymum calluisse linguam Hebraicam. Si enim, inquam, hujus idiomatis peritiam habuisset, non tot verba in libro Nominum violenter interpretata legeremus, nec tantis etymologiarum ineptiis volumen abundaret. Quid autem magis violentum, quam nomen *Israel* interpretatum, est *videre Deum, sive vir, aut meus videns Deum?* Quae major ineptia quam *Ramesseis* etymologia haec, in *tonitru latius, sive matris de tinea?* Utriusque generis interpretationibus totus sciat librorum Nominum, cuius conditor fuit Hieronymus. Cesset igitur laus eruditionis Hebraicae, quam in illo non vulgarem fuisse valguis hominum suspicabatur.

Qui in hunc modum queruntur semper aliquid, non intelligunt Hieronymum ipsum, quem temere reprehendere presumunt, eadem male interpretata vocabula in libro Nominum sæpius conquestum fuisse; et annis plus mille ante vituperatos suos bellum indixisse violentis et falsis etymologiis nominum Hebraicorum. Latissimo itaque disputationis campo, quem nobis dederunt quorundam Criticorum injuste querimonie, hic indulgentes, plurima quidem ornamenta in Hieronymum, testimonia autem veluti saxa ingentia in adversarios congregemus: quibus ipsorum lingua in perpetuum maneat occulsa. Utque a nomine *Israel* primum excurrat responsionum nostrarum facultas, meminerit Lector, Philoni et Origeni propriam esse etymologiam hujus vocabuli, nec Hieronymo inquam probatam, etsi eam e Græca lingua in Latinam verterit aliquando. Audiant proinde vitiligines nostri Critici, de mutatione nominis Jacob disserterem Hieronymum libro Quæstionum Hebraicarum in Genesim. « Josephus, inquit, in primo » Antiquitatum libro, Israel ideo appellatum putat, » quod adversum Angelum steterit. Quod ego » diligenter excuties, in Hebræo penitus invenire » non potui. El quid me necesse est opiniones » querere singulorum, cum etymologiam nominis » exponat ipse qui posuit? *Non vocabitur, inquit, » nomen tuum Jacob; sed Israel erit nomen tuum.* » Quare? interpretatur Aquila: *ἐν ἑβραῖς μὲν Ἰσραὴλ;* » Symmachus, *ἐν ἑβραῖς πρὸς Θεὸν;* Septuaginta et » Theodotion, *ἐν ἑβραῖς πρὸς Θεὸν.* Sacrum enim, » quod ab Israel vocabulo derivatur, principem sonat. Sensus itaque est: *Non vocabitur nomen tuum » supplementator;* hoc est, *Jacob; sed vocabitur nomen » tuum princeps cum Deo,* hoc est, *Israel.* Quomodo » enim princeps ego sum; sic et tu, qui mecum » luctari potuisti, princeps vocaberis. Si autem » mecum, qui Deus sum, sive Angelus (quoniam » plerique varie interpretantur), pugnare potuisti: » quanto magis cum hominibus, hoc est, cum » Esau, quem formidare non debes? Illud autem, » quod in libro Nominum interpretatur *Israel, vir » videns Deum,* omnium pene sermone detritum, » non tam vere quam violenter mihi interpretatum videtur. Hic enim Israel per has litteras » scribitur: JOD, SIN, RES, ALEPH, LAMED (ישראל); » quod interpretatur, *princeps Dei,* sive *directus » Dei,* hoc est *εὐθέτως Θεοῦ.* Vir vero videns Deum, » his litteris scribitur ALEPH, JOD, SIN, ut vir ex » tribus literis scribatur, et dicatur IS (ישראל). Videns autem ex tribus: RES, ALEPH, HE, et dicatur RA (רא). Porro EL ex duabus: ALEPH et LAMED (אל) et interpretatur *Deus,* sive *fortis.* Quamvis igitur grandis auctoritatis sint, et eloquentie » ipsorum umbra nos opprimat, qui ISRAEL, *virum » sive mentem videntem Deum* transulerunt; nos » magis Scripturæ et Angeli vel Dei, qui ipsum » Israel vocavit, auctoritate decimur, quam eum » juslibet eloquentie sæcularis. Totum huncce locum replicare volui, ut ex eo diligentiam Hieronymianam, splendorem eloquentie illius, et inconcessa doctrine fundamenta pœlam testarer:

nihil enim splendidius illa expositione nominis Israel: accommodatus nihil in commendationem eruditionis ac diligencie Hieronymi; nihil denique ad revincendos accensitos efficacius, qui sæpius unicum locum in librorum Hieronymianorum infinita multitudine legisse contenti, pares se putant iudicio habendo de perfecta eruditione maximi Doctores.

Si quis autem scire voluerit scriptorum Græcorum nomina, quorum grandis erat auctoritas, et eloquentie umbra opprimit Hieronymi modestiam, legal Philonem Græc. Lat., pag. 486; Origenianum Lexicum supra col. 637; Eusebium Cæsariensem Demonstr. Evang. lib. v. cap. 11; Didymum Alexandrinum lib. ii, de Spiritu sancto, in ejus voluminis calce hæc verba leguntur: « Recordari autem se misericordie, et virtutum » ejus, inquit, in omnibus que retribuit eis; » non juxta justitiam suam, sed juxta misericordiam, et bonitatem ejus, qui est iudex domui » vident. et sensui mundo corde ererenti Domini » num. Hoc siquidem ex Hebræo sermone in lingua nostra interpretatur Israel, id est, mens videntem Dominum. Philo igitur, Origenes, Eusebius, ac Didymus apud Græcos atque Latinos celebratissimi, nomen Israel interpretati sunt, mentem, sive virum videntem Deum; ut etiam auctor apocryphus apud Origenem Comment. in Joannem, tom V, pag. 72: *Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ κληθεὶς ὑπὸ Θεοῦ Ἰσραὴλ, ἀπὸ ὅπου ὄνομα Θεοῦ.* Quibus ne minus repugnaret Hieronymus in libro Nominum Hebraicorum, et interdum in allegoriarum varietate, idem vocabulum Israel dicit sonare virum et mentem videntem Deum. Alio autem in loco quasi medius incedens inter suam et aliorum sententiam, distinctione habita, docet nos *Israel* interpretari *virum videntem Deum,* magis secundum sonum litterarum, quam juxta fidem elementorum. Quod ita esse nemo prudens negabit, *Is enim virum sonare perspicuum est; Ra, vidit, sive videntem, et El pariter Deum:* unde *Israel, vir videntem Deum.* At si res ad fidem elementorum exigitur, desunt in nomine *ישראל* Israel, elementa tria per se necessaria, ut vera sit etymologia hujus vocis, juxta expositionem Hieronymi paulo superius allatam; ubi docuit nomen *Is* significans *virum,* scriptum legi cum tribus hisce litteris ישרא; Et *ra,* id est *videns,* cum totidem רא; Et denique, quod *Deus* exprimitur, cum duabus litteris scriptum esse אל. Hinc liquet iniquos esse Hieronymianæ eruditionis censores, qui propter etymologiam nominis *Israel,* peritiam Hebræi sermonis a sancto viro abjudicant.

Præter æquum et bonum similiter agunt, qui eruditionem Hieronymi magno imperitorum risu cavillantur in etymologia nominis *Rameses,* quod *pabulum, aut tineam,* sive *malitiam* de tineâ interpretatur supra in libro *Genesis.* Nam ut concedamus propriam fuisse Hieronymi interpretationem illam; quid habet utilitatis vel ridiculi? Immo optima est, si juxta proprietatem lingue Hebræicæ eam expendamus: רמסס *Rameses* enim omnia

elementa complexit necessaria propositæ etymologie, *pabulum de tineâ;* sive *malitia de tineâ;* quia רמסס, significat *malitiam,* aut *pabulum;* et me sonat de Latinorum prepositionem et סס *sus,* sive *ses* Hebraicum, ut Græcum σῆς, *tinea* exprimitur. Nolo tamen auctori Hieronymo ascribere interpretationem, quam Philoni et Origeni propriam esse novi, nec solis probatam ipsi Hieronymo Latino interpreti. Philonis itaque hæc est interpretatio nominis *Rameses* supra col. 709: *Ῥαμσῆς, ἰσραηλιτικὴ σαρμῆς; σαρμῆς, καὶ κτηνὸν τὸν ἰσραὴλ,* id est, *Ramese, interpretatur quassatio tineæ, vel efferans mentem.* In Origeniano autem Lexico, col. 653, de eodem vocabulo, sic scriptum legitur: *Ῥαμσῆς, παραμωμία ἐστὶν οἴνου, Ramesi, pastio ex frumento.* Quæ profectio etymologia depravatissima dignoscitur tam ex Græco Philonis, quam ex Latino Hieronymi: cum *σαρμῆς σαρμῆς,* id est, *commotio tineæ* apud Philonem, doceat nos imperitia librariorum Græcorum inductum fuisse in Origenis Lexicon ἐστὶν οἴνου pro ἐστὶν, hoc est, *de frumento, pro de tineâ.* Deinde Hieronymiana interpretatio hæc, *pabulum de tineâ,* Latine idem sonat, quod verba Origenis Græca παραμωμία ἐστὶν σαρμῆς, *pastio, sive pabulum de tineâ.* Manifestissima igitur existit probatio, Hieronymum Origenem interpretem fuisse in etymologia nominis *Rameses,* non primum ejusdem conditorem aut parentem. Cui sententiaë robur maximum accipit ex iis, que leguntur epistola ad Fabiolum scripta de quadraginta duabus Mansionibus Israelitarum in deserto, ubi de prima statione sic disseruit Hieronymus: « *Ramese, inquit, a quibusdam inter-* » *pretatur commotio turbulenta, aut amaritudo,* » *commotio tineæ:* nos autem verius *astima-* » *mus exprimi, tonitruum gaudii.* Ad hanc urbem, » *que in extremis Ægypti finibus erat, populus* » *congregatus est, qui in desertum exire cupiebat,* » *eo quod tumultum sæculi derelinquens mote-* » *batur a vitis prisinis, et ab excomedente se* » *prius tineâ peccatorum; ut omnem amaritudi-* » *nem vertens in dulcedinem, Dei vocem in Sina* » *monte desuper tonantis audiret, etc.* Vide nunc, benigne lector, quanta sit distantia et imparitas, inter etymologiam in Commentariis Hieronymum, et ipsimum interpretem in libro Nominum Hebraicorum. *A quibusdam, inquit, Rameses interpretatur commotio tineæ,* hoc est, a Philone Judæorum disertissimo, qui conceptis verbis *Ramessem* voluit interpretari *εὐκταβὸν σαρμῆς, motum seu commotionem tineæ;* et deinde ab Origene, *commotio turbida, vel commotio tineæ,* tom. I, homil. 27, in Num. 33, pag. 175, e. Nec putes hoc loco omissam Origenis alteram memoratam etymologiam, *pastio de tineâ;* hæc enim apertissime prosequitur in allegorica presentis expositione dicens: *Et ab excomedente se prius tineâ peccatorum.* Quod nequaquam addidisset, nisi ex præconcepata et omnium animis impressa hujusmodi etymologia Origeniana nominis *Rameses.* Quam interpretationem ipse etiam Philo satis indicavit libro de Somniis, pag. 577, b, cum de civitatibus munitis Pitho et *Ramese* Pitaræoni edificatis, allegorice disparet

in hunc modum, *Ἰσραὴλ ὁμοίωτον Ῥαμσῆτι, τὸν ἀσθενοῦν, ὅτι ἐκ ὄρατος ὑπὸ σαρμῆος ἡ ψυχὴ διαστέλλεται, ἀδύνατον Ῥαμσῆτι, sive sensum, a quo velut a tineâ anima absorbitur.* Hinc luce clarius ostensum est Hieronymum in etymologia et allegoria *Rameses,* imitatorum Philonis ac Origenis se prohibisse: in eo autem, quod postea sequitur, nisi exposuisse animi sententiam; ait enim: *Nos autem verius astimamus exprimi (Ramessem) tonitruum gaudii.* De qua interpretatione nullus relinquere dubitandi locus, si nomen רמסס *Rameses* scriptum legatur in fine cum duplici סס *Sin;* nunc vero cum habeat סס *Juo Samech,* non satis accurata videtur ultima isthæc Hieronymiana etymologia. Sed confert maxime ad manifestationem eruditionis Hieronymi, quod haud modicum ipsi obesse videbatur. Sciebat namque S. Doctor ex usu sibi familiarissimo lingue Hebræicæ, *ו Sin* apud Chaldæos, Syros et Arabes sæpius mutari cum ד *Samech,* et in etymologia nominum, שאל *sual* per *Sin* scriptum, idem valere apud Hebræos, ac כאל *sal* cum *Samech* apud Arabes et Chaldæos. Quare non incuria, vel imperitia aliqua probabili, sed perfectissima notitia sermonis Hebræi *Ramessem* interpretatus est, *tonitruum gaudii.* רמסס *ram* quippe *tonitrus* exprimitur, et סס *ses,* sive סס *sas* significat *gaudium.* Huic etymologiae favet imprimis Rabbi Bechai apud Buxtorfium, *dequæ eodem סס* *sus* appellari, sicque dici ab hilaritate, cum sit natura hilaris, et sessorum motum sua alacritate exhilarat. Præterea viessitudinem et æqualitatem *Samech* ac *Sin* ostendit his verbis: שמה כמי שן לן הוא ניקא סס, hoc est, *Idcirco ipse vocatur sus, quod idem sit quasi sas.* Potuit ergo Hieronymus *Rameses* per commutationem ס *Samech,* et ו *Sin,* interpretari *tonitruum gaudii;* tantumque abest, ut ex hac etymologia imperitus rerum Hebraicarum dicatur, quin et doctissimus habendus fuerit, morem in ea Hebræorum magistrorum subsecutus.

Alterum adhuc exemplum propono in hoc apologetico syntagmate Hieronymianæ eruditionis Hebræicæ, quod e libro Exodi æque ac superiora sumptum est: et in verbo *Raphidim,* apertissime demonstrat plerasque etymologias libri Hebraicorum Nominum, non ipsum Hieronymum, sed Philonem vel Origenem habuisse parentem: ac proinde nullum Criticorum posse absque temeritate et imperitiæ nota, hujusmodi interpretationes obijcere sancto Doctori; nisi certum aliunde exploratum que habeat ab Hieronymo fuisse derivatas. *Raphidim* igitur supra col. 22 interpretatur *laxæ manus, vel sanitas iudicii, ut visio oris sufficiens eis.* Qui perfunctorie versati sunt in lectione Operum sancti Hieronymi, triplicem hanc etymologiam præfate ipsi tamquam auctori ascribere haud vererentur; cum nullum sit in libro Nominum indicium, quod internosci possit cujus scriptoris primum illæ fuerint interpretationes vocis Hebrææ *Raphidim.* Sed præproperum foret falsumque iudicium illud, ut ex epistola superius laudata scire nobis licet. Mansionem enim undecima hoc modo de *Raphidim* dis-

putat Hieronymus : « Profecti de Alus, inquit, castra metati sunt in Raphidim; et non erat ibi aqua populo. Undecima mansio est, quam videntem interpretatam in libro Hebraicorum Nominum reperit, vidit os sufficiens eis, ad certe visio oris fortium: meliusque transfertur, dissolutio fortium, vel sanitas fortium, sive juxta proprietatem lingue Syrae, remissio manuum. » Hæc et in Exodo legitur post perfectionem de eremo Sin... Pulchre autem dissolutio ac sanitas fortium Raphidim dicitur, vel propter dissipatum Amalec, vel propter sanatum Israel. Sin autem remissionem manuum juxta Syros Raphidim sonat, dicamus propter offensam populi, quia contra Dominum murmuravit, istud loco nomen impostum. » In libro igitur Hebraicorum Nominum violentam nominis Raphidim etymologiam repererat Hieronymus; quam ipse in epistola ad Fabiolam exprimens juxta proprietatem lingue cum Hebraice, tum Syrae, doctissimum atque versatissimum sese prodit in utroque Hebræorum ac Syrorum idiomate. Quod certe vix, ac ne vix quidem nobis concessisset hodierni Hebraizantes Critici, qui ab uno libro Nominum judicium habent de Hieronymiana eruditione in rebus Hebraicis: nisi fides etiam accessisset ipsius Hieronymi constantis se interpretem fuisse tantum etymologiarum plurimarum, quas Philoni aut Origeni, prioribus libri Nominum conditoribus indicat esse referendas.

Nec unus hic locus est, in quo testatum reliquit Hieronymus, reperisse se Nominum Hebraicorum etymologias, quas eruditè etiam homines ab eodem profectas esse docebat. Libro namque sexto Commentariorum in Isaiam cap. xv expresse commoneat nos nominis *Philisthinum* interpretationem istam, *cadentes poculo*, usum receptam fuisse ante translationem suam Latinam libri Nominum. « In libro Hebraicorum Nominum, inquit, reperi Philistinum interpretari cadentes poculo. » Caveat igitur lector studiosus, ne Hieronymo deinceps ascribat silvam Hebraicorum Nominum, quæ violentè aut absurde interpretantur; Græcos enim habent parentes, quorum nomina satis superque a nobis antea recensita sunt.

Illud etiam admoveo, Hieronymum in expositione allegorica Prophetarum sæpius ut violentis nominum etymologiis, quas alibi abjiciendas ac aspernandas volebat: veras econtrario propriasque neglecti habere, cum loco expositio Scripturæ non conveniunt. Unde commentariorum in Ezechielem lib. vii, cap. 27, hæc de Damasco apud ipsam scripta leguntur: « Sin autem Damascus interpretatur sanguinem bibens, et Hebræorum vera traditio est, campum in quo interfectus est Abel a parricida Cain, fuisse in Damasco; unde et locus hoc insignitus vocabulo sit: justè et Paulus post interfecionem Stephani primi in Christo martyris perrexit Damascum, ut credentes in Christo victos duceret Jerusalem: Deique misericordia, qui fecit videntem et cæcum, oculos carnis amisit, ut mentis acciperet: eecide-

» runique squamæ draconis ex oculis ejus, quibus » lunæ perdidit veritatis; et iret ad vicium, » qui appellatur rectus, et inveniret Ananiam, qui » in lingua nostra interpretatur, *obediens*. » Et post pauca: « Illud autem, quod Damascus interpretatur sanguis cilicij, et sanguis oculi, præsententi non convenit loco. Frequenter enim Hebraea nomina pro diversitate accentuum, et mutatione litterarum, vocaliumque vel maxime, quæ apud illos habent proprietates suas, varie interpretantur. » Quia igitur loco præsententi non conveniebat interpretatio nominis דַּמַּסְקֻס *Damascus*, quod juxta proprietatem lingue Hebraice intelligitur sanguis succi; alia abusus est etymologia satis violenta, hæc scilicet, sanguinem bibens, ut sic indolgeret ubertati allegorie, Hebræorumque vulgaræ traditioni.

Quæ sit porro diversitas illa accentuum (cujus licet et alibi frequens est mentio apud Hieronymum) mutans nominum significaciones et interpretationes, paucis ab eodem sic accipie, libro Questionum Hebraicarum in Genesim cap. xxvi, vers. 32 et 33: « Nescio, inquit, quomodo in Septuaginta Interpretibus habetur: Et venerunt pueri Isaac, et non laverunt ei de puteo quem foderunt, et dixerunt ei: Non invenimus aquam » et vocavit nomen ejus Jurementum. Quæ enim etymologia est propterea vocari jurementum, quod aquam non invenimus? E contrario in Hebræo, cui interpretationi Aquila consentiit » et Symmachus, hoc significat, quod invenimus aquam: et propterea appellatus sit puteus ipsius saturatis; et vocata civitas Bersabee, hoc est, puteus saturitatis. Licet enim supra se verbo jurenti, sive ex septenario ovium numero, quod Sabee dicitur, asseruerimus Bersabee appellatam, tamen nunc ex eo, quod aqua inventa est, Isaac ad nomen civitatis, quæ ita vocabatur, alludens, declinavit paululum litteram, et prostridulo Hebræorum Sin, a quo Sabee incipit, Græcum Sigma, id est, Hebræum Samech posuit. Alioquin et juxta allegorie legem, post tantos puteos in fine virtutum, nequaquam congruit, ut Isaac aquam minime repererit. » Qui linguam Hebræam non didicerunt, facile sibi persuaderi patientur ex hoc loco Quæst. Hebraicarum S. Hieronymi, Isaacum in nomine sabbæ mutasse Sin cum Samech, et pro סַבְעֵי legisse שַׁבְעֵי. Sed hujusmodi suspitionem removet textus Hebraicus libri Genesis hodiernus, in quo nomen שַׁבְעֵי Sabee semper scribitur per Sin, quod stridulum dicit Hieronymus, sive septem et jurementum, sive abundantiam ac satietatem sonet. Nihil enim differt שַׁבְעֵי Sabee, Gen. xxvi, 33, ab eodem שַׁבְעֵי Sabee, cap. xxi, 30 et seqq. Isaac igitur sono vocis et pronuntiatione tantum possit Samech pro Sin, id est, paululum litteram declinavit in accentu, vocando שַׁבְעֵי Sabee puteum, quem servi ejus foderant ad aquam sibi hauriendam. Hanc vocis inflexionem veraculam, et tonum diversum litteræ Sin apud veteres Hebræos usitatum, exprimit schola recentior Massoretharum et Grammaticorum, eam punctulo dextro atque sinistro, quod imminet

eidem elemento Sin. Nam si scribatur cum punctulo dextro Sin, sonat ut ch molle, aut juxta quoddam ut sch: at scriptum Sin, cum punctulo sinistro, sonat ut s durum. Hinc שַׁבְעֵי Sabee cum punctulo dextro septem, vel jurementum exprimitur in Lexice Hebræorum hodiernis. Sin autem punctulum habet sinistrum, saturitatem, vel abundantiam significat.

Hic itaque observatis de vario accentu litteræ Hebrææ Sin, perspicuum est omnibus Hieronymum consulo dixisse supra ad etymologiam nominis Damasci, frequentèr Hebræa nomina pro diversitate accentuum varie interpretari. Respexit scilicet ad Sin elementum medium in vocabulo דַּמַּסְקֻס *Damascus*, et quo Græca et Latina terminatione *Damascus*. דַּם *Dam* quippe sanguinem sonat; קַבֵּץ *sac* vero cum punctulo sinistro in prima littera, cilicium aut succum; sed si habeat punctulum dextrum imminens eidem elemento Sin initiali, veritèr in libentem, sive in yotum tribuentem: quia radix Hebræa קַבֵּץ *schaca*, significat libendum dedit et adhaeravit: נַשְׂחָךְ *naschac* quoque deosculatus est. Unde nomen *Damascus* tum sanguinem bibens, quam sanguis cilicij, et sanguis oculi interpretatum dicitur.

Proligata hoc exemplis omni opinione præjudicata Criticorum illorum, qui Hieronymi Hebræi sermonis peritiam invident, pedem nunc cum eisdem, vel cum similibus conferamus, S. Doctores constanti sibi animi tandem asserunt. Neque vero deferunt, ut antea dicebamus, qui Hieronymo inconstantie vitium in expositione divinarum Litterarum objecerent, ac dissimulata sæpius ipsum scribere querunt. Intenus fuit aliquando Rufinus ad hanc illi calumniam struendam; sed diversè interpretationis et contrariorum inter se sensuum minime reus teneri voluit Hieronymus, qui non tam propriam sententiam, quam expositiones solet ponere plurimum. Ideo veris expositionis copiam, et disserendi libertatem acriter ornateque tuetur his verbis: « Commentarii quid operis habent? alterius dicta edisserunt; quæ obscura sunt, plano sermone manifestant; multorum sententias replicant, et dicunt: Hunc locum quidam sic edisserunt; alii sic interpretantur; illi sensum suum et intelligentiam his testimoniis, et hæc nituntur ratione firmare, ut prudens lector, cum diversas explanationes legerit, et multorum vel probanda, vel improbanda didicerit, judicet quid verius sit, et quasi bonus trapezita adullerina moneta pecuniam reprobat. Num diversæ interpretationis et contrariorum inter se sensuum tenebatur reus, qui in uno opere quod edisserit, expositiones posuerit plurimorum? » Clarius adhuc in causam propriam descendens, imperitiam ejusdem Rufini objectionem de diversa interpretatione verborum NASCU BAR (נֶשְׂחָךְ בָּר) lucentia hæc responsione confutat: « Illud quoque carpere dicitur, quod secundum psalmum interpretans, pro eo quod legitimus in Latino, apprehendite disciplinam, et in Hebræico volumine scriptum est NASCU BAR, dixerim in Commentariis meis, adorate filium. » Et rursum omne Psalterium in Romanum ver-

» tensonum, quasi immemor expositionis antiquæ » posserim: Adorate pure; quod utique sibi esse » contrarium omnibus patet. Et revera ignoscendum est ei, si ignoret lingue Hebrææ veritatem, » qui interdum et in Latinis hæsitat. Nesci Bar, ut » verbum de verbo interpretet, צַדִּיקֵי צֶדֶק, id est, deosculantini dicitur. Quod ego nolens trans » ferre putide, sensum magis secutus sum, ut dicerem, Adorate. Quia enim qui adorant, solent deosculari manum, et capita submittere: quod se beatus Job elementis et idolis fecisse negat, dicens: Si vidi solem cum fulgere, et lunam in celentem clare; et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo; quæ iniquitas maxima est, et negatio contra Deum altissimum. Et Hebræi, juxta lingue sue proprietatem, deosculantem pro veneratione ponunt; id transtuli quod ipsi intelligunt quorum verbum est. Bar autem apud illos diversè significat; dicitur enim et filius, ut est illud, Baro-Jona, filius columba; et Bartholomæus, filius Ptolemæi; et Barthimæus, Barieu, et Barabbas. Tricum quoque, et spicærum fasciculum, et oleus cum purus. Quid igitur peccavi, si verbum ambigam diversa interpretatione converti? et qui in Commentariis, ubi libertas est disserendi, dixeram: Adorate filium; in ipso corpore, ne violentius viderem interpretes, et Judicæ calumniam locum darem, dixerim: Adorate pure, sive electe; quod Aquila quoque et Symmachus transtulerunt. Quid ergo ecclesiasticæ fidei nocet, si doceatur lector quod modis apud Hebræos unus versuculus explanetur? » Ita Hieronymus libro primo Apologie adversus Rufinum, ubi diversas agnoscens eorumdem verborum interpretationes a seipso elaboratas, noluit tamen in suis explanationibus irrepisse vel memoria lapsus, vel inconstantem aut contrarium animi sensum. Quodque criminatorem vitio tribuebat, ipse eruditior ac peritæ Hebræi sermonis esse tribuendum apertissime docuit.

Ejusdem inconstantie, contrariæque expositionis suspitionem purgat epistola ad Fabiolam matronam superius citata; et tam discrete quas Apologie partes mihi sumperam, sua oratione præoccupavit, ut superfluum sit alia vel aliter dicere, præter illa que in defensionem sui scribebat mansione ix epistolæ jam laudatæ: « Deplacè, inquit, nona mansio apud Hebræos צַדִּיקֵי צֶדֶק, id est, pulsatio dicitur; juxta quod et Dominus ait: Pulsate et aperietur vobis. In libro autem Hebraicorum Nominum, adhesionem, remissionemque transtulimus, quod lectorem turbare non debet, nec potest nos dissimulanti scribere. » Ibi enim juxta quod vulgo habetur edidimus, si medium verbum scribatur per beth litteram; hic autem in Hebræico volumine scriptum reperi plene; quod elementum magis pulsationem, quam glutinum sonat. Sensusque est manifestus, post responsa Domini, post octavum numerum resurrectionis, Christi incipimus sacramenta pulsare. » Prudentem studiosumque lectorem rogatum ve-

» sim, ut sciat me vertere nomina juxta Hebraicam » veritatem. Alioquin in Graecis et Latinis codicibus, praeter paucos, omnia corrupta reperimus; » et miror quosdam eruditos et ecclesiasticos viros » ea voluisse transferre, quam in Hebraico non habentur; et de male interpretatis fictas explanationes quærere, ut in presenti pro DERUCA legant » ΡΑΡΥΚΑ, litteram ponentes pro littera, eo quod » res et datus parvo apice distinguantur, et inter- » pretantur *curatorem*, atque exinde tropologiam » similem consequuntur. » Non potuit evidentiùs diverse interpretationis inconstantiam a se amovere Hieronymus; et quisquis hoc testimonium perlegere voluerit, nisi obfirmato sit animo, et insuperabilibus labore aduersus Virum sanctum praepudiciis, nequaquam sibi permittet dubitasse de Hieronymiana eruditione Hebraica; quam in maxima interpretationum etiam diversitate constantem perfectamque fuisse nemo prudens negabit.

Lubicus quidem mihi non raro videtur in etymologiae nominum sensus Hieronymi; quia vix scrii aut teneri patitur, maximeque in libro Hebraico-rum Nominum; e cuius ipse interpres potius quam auctor existit. Nam ut rem ac difficultatem illam uno vel altero prohemio exemplo, nomen *Cades* cum sna etymologia petium e libro Nominum propere iuvat. *Cades* igitur *sanctus* aut *sanctus*, sive *commutatus* et *commutata* interpretatur semper in Pentateuchi voluminibus; in libro autem Ezechielis prophetae *Cades*, *mutatus* solummodo exprimitur: nec alicubi notum Hieronymus in toto Hebraicorum Nominum libro, quæ sit melior etymologia vocabuli *Cades*, *sanctus* an *sanctus*, an *commutatus*. Hincque fit ut ambæ tamquam proprie Hieronymo referantur ab omnibus qui singula Hieronymiana volumina non perecurrere: quamvis prior sit iudei Philonis interpretatio, nempe *Cades*, *sanctus*; posterior vero ipsius Hieronymi, *Cades* *mutatus*, aut *mutata*. Id namque manifestissimum habemus ex eadem epistola ad Fabiolam, mansione xxxii, ubi de *Cades* hoc modo disputatum est: « Et profecti de *Asiongaber*, castra metali » sunt in deserto *Sin*: hæc est *Cades*. Queritur » cur actava mansio, nunc tricesima tertia esse » dicatur. Sed sciendum quod prior per *SAWCU* » (סעון) litteram scribitur, interpretaturque rubus, » sive odium; hæc autem per *SANU* (סני), et vertitur » in mandatum. Illudque quod iungitur, *Cades*, » non ut plerique existimant, sancta dicitur, sed » mutata sive translata. Legimus in Genesi juxta » Hebraicam veritatem ubi Judas meretricem pu- » tans Thamar, data transmisit; et sequestrer mu- » nerum interrogat: ubi est *Cadesu*? hoc est, scortum, » Sine autem sancta interpretatur, *san* *derisparau* » est intelligendum; quomodo parca dicitur ab » eo quod minime parent; et bellum quod nequa » quam bellum sit; et lucus quod minime luceat. » Hujus ambiguitatis aut difficultatis aliud argu- » mentum subministrat nomen *Zabulon* in libro Ge-

nesis interpretatum supra *habituaculum fortitudinis*, vel *fluctus noctis*. Nam e solo libro Nominum qui inuenioscit an ultima hæc etymologia, *fluctus noctis*, Hieronymo probata sit et propria, vel ut aliena ipsi habeatur et abjecta? Sed cum evolvo librum Questionum Hebraicarum in Genesim, abscedit statim omnis umbra ambiguitatis ac cæcilitatis nubecula, sensusque liquidus affulget. Hieronymi in proposita Zabulonis etymologia: « Et vocavit nomen ejus Zabulon. Ubi nos posuimus, *inquit ille*, » *men* ejus Zabulon. et Septuaginta interpretati » *habituavit mecum*, et *Septuaginta* interpretati » *sunt*, diligit me, in Hebræo habet *Jezebub*; et » *est* sensus, quia sex filios genui Jacob, propterea » *jam* secuta sum: habitabit enim mecum vir » *meus*; unde et filius meus vocatur habituaculum. » *Malo* igitur et violenter in libro Nominum, *Za- » bulon*, fluxus noctis interpretatur. » Male ac violenter interpretatum hic docuit, quod vulgo docti pariter et indocti ascriptum ipsi referant tantquam auctori omnium etymologiarum, quæ leguntur in libro Hebraicorum Nominum: quarum tamen majorem partem repudiata novimus ab Hieronymo, quæcumque monumenta lucubratorum ejus aliquamdiu pervoluimus.

Sercentia his similia exempla congerere in promptu esset; et eruditio Hieronymiana jura tæri semper honorificum; sed studioso benignoque lectori cum jam in medium allata edisserataque sint satis ad confutandum omnem præjudicata opinionem eorum Criticorum, qui Hieronymum culpæ gaudent in nominum etymologis; aliud reprehensionis et criminacionis caput aggredimur, quod causæ tertium esse antea dicebamus. Superest enim Scripturam quorundam expostulatio ultimo loco evertenda, ne palam eruditio Hebraice maximo Scripturarum interpreti subripere possit magna hujus ævi nomina; homines dico eruditos, qui pro re nata vel impugnant Hieronymum, aut impugnantur male et indocte defendunt. In hoc censu prior mihi occurrat eruditissimus Samuel Bochart, et qui hujus scrupulum infeliciter exemit Richardus Simonius. Mea nunc interest amborum opinionem Hieronymo nequaquam faventes, veris responsis anellare ab animis studiosorum, quos sapientius modo similibus erroribus implicari ex lectione Historiæ Criticæ Instrumenti veteris.

Libro igitur secundo de Animalibus sacrae Scripturæ, cap. 10, cum de corvo disputat Bochart, modeste his verbis castigatum voluit Hieronymum: « Additur ex Sophonia ii, 14, ubi de vastatione Ninivæ, *vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari*, Ita enim habet Hieronymus. Et Greecorum versio: *Θορυξ ποικίλος ἐν τοῖς ὑπεροψοῦσιν ἑστῶς, καὶ ζῆναι ἐν τοῖς πηλοῦσιν αἰθέρι*. *Bestia clamabant in coram* (Ninivitarum) *fossis, et corvus in portis ejus* (Nirvies). Sed Hebræa vox צרור, *choreb*, quam *corvum* explicant, *siccitatem* et *vastitatem* significat; aut si *chereb* legas, *gladium*. Proinde Syrus interpres *gladium* reddit, quomodo etiam Anquila. Et Greecorum alii *siccitatem*, ut testatur Hieronymus, qui cur maluerit *corvum* reddere,

nullus capio. In Hebræo, inquit, ponitur צרור, quod secundum lectionis diversitatem vel siccitas, vel gladium, vel corvus accipitur. Quasi idem sint צרור per *cheth*, et צרר per *ain*. Quod Hieronymo nullus concesserit. Nam צרר per *ain* et *cholem*, *corvum* sonat: sed צרור per *cheth* et *cholem*, *siccitatem* et *vastitatem*, aut *gladium*, si sit *Segol*. Hic igitur cum Hebraei צרור per *cheth* et *cholem* scribant, Sophoniæ verba sic redenda sunt: *Vox resonabit e fenestra; vastitas erit in limine, cum cedrus nudata fuerit*, id est, *cedrinum tabulatum*. Vocem hic intelligo, qualem Es. xiii, 21. » Hanc Bocharti difficultatem replicat, et solvere conatur auctor nuperæ Historiæ Criticæ, lib. 1, cap. 16, pag. 93 et 96. Cujus ego verba, ut ab eo scripta sunt, Gallico sermone recitabo, ne illa Latine reddens aliquid mutasse, aut addidisse viderer: « Le même S. Jérôme, » inquit Simonius, » dans son Commentaire sur Sophonias, témoigne » que le mot qu'il a traduit *corvus* avec les Sep- » tante, étoit autrement dans l'exemplaire Hébreu » de son temps; mais que selon la diversité de » leçon, on peut traduire *sécheresse*, ou *caubeau*, ou *corbeau*. Bochart assure qu'il ne peut com- » prendre cette observation de S. Jérôme, puis- » qu'il y a une grande différence entre *oreb* écrit » par un *ain* et un *holem*, qui signifie *corbeau*, et » entre *heréb*, avec un *heth*, qui signifie *caubeau*. » Pour répondre à cette difficulté, il suffira de re- » marquer que S. Jérôme n'a pas toujours été tel- » lement attaché à suivre son exemplaire Hébreu, » qu'il n'ait quelquefois suivi d'autres leçons, qui » étoient fondées sur les versions anciennes, ou » sur la nature de la langue hébraïque. Il regar- » dait le texte hébreu comme une écriture fort in- » constante, et il prenait la liberté de changer des » lettres en d'autres, quand il croyait faire un » meilleur sens. Il ne s'est prescrit dans sa version » aucune règle certaine, et il n'est pas même tou- » jours constant dans ses observations. »

Ut levissime dicam, facilius erat Simonio ac expedita responsio ad Bocharti objectionem, si vel unum ille revolvisset exemplar ms. Commentariorum Hieronymi in Sophoniam; sed prætermissa omni fide veterum librorum, tantum ingenio proprio indulget, ut excusatus facisset Bocharto simpliciter concedens Hieronymum hallucinatum. Nam si vera inveniuntur, quæ de S. Doctore difficultati Scriptoris jam laudati expendendo proposuit Rich. Simonius, non solum in *oreb* interpretatione falsus esset Hieron. quod Bocharto visum est; sed in omnibus partem sibi conata reversa haberetur, utpote qui hæc Hebræos contextui firmiter adhaereret, nec ullis expositionis certæ regulis astringeretur in suis translationibus, aut nominum etymologis; quæ indifferenter ac promiscue mutaret elementa Hebræi sermonis, ut sensum congruentem suis dicitis aptaret. Quibus profecto vitium carere debuit etiam omnium imperitissimus interpres ac etymologus. Ad repellendum ergo male concoctam hujusmodi responsionemUPERI Critici, Hieronymo prorsus exitiosam, Tabularum fidem interpono, hoc est, monumentorum veterum

auctoritatem, qua et erudito Bocharto scrupulum evellam, et Historicæ Criticæ contumeliosam falsitatem in medium proferam.

Putavi Bochartus corruptis Hieronymi editionibus hodiernis deceptus, Doctorem S. ita scripsit suo libro Comment. in Sophon. proph. c. 11: « Præ- » terea quod et nos, et LXX similiter transtulimus, Corvus in superliminari, in Hebræo ponitur צרור, quod secundum lectionis diversitatem » vel siccitas, vel gladium, vel corvus accipitur. » Unde et Aquila gladium, alii siccitatem interpretati sunt. » Videns autem צרור litteris Hebraicis cum *heth* ab initio scriptum, facilius sibi persuasit Hieronymum docuisse, nomen Hebraicum צרור, secundum lectionis diversitatem *gladium, siccitatem* et *corvum* sonare. Quod equidem verissimum comprobaretur, si hoc loco libri Hieronymiani vocem supradictam צרור cum elementis hisce tribus exarata retinerent. Nunc vero cum nullum sit manuscriptum exemplar Commentariorum Hieronymi in Sophoniam et in alios prophetas, quod non apertissime probet manu propria scriptissæ Hieronymum Latino charactere nomina Hebraica *basen, oneb, ezeb* et similia; manifestissima apparet textus Hieronymiani depravatio, quam occasionem erroris præbuit tam Bocharto, quam cæteris Scripturibus Criticis, qui volent confuse et promiscue accepta fuisse in Commentario Hieronymo vocabula צרור et צרר, id est, *choreb* et *oreb*. Vera itaque hæc lectio S. Doctoris, quam accesso ex quinque manuscriptis codicibus in hunc finem hodie diligenter consultis: In Hebræo ponitur *haren*, quod secundum lectionis diversitatem, vel siccitas, sive gladium, vel corvus accipitur, etc. Quis jam, amabo, negabit Hieronymo nomen Hebraicum *haren* secundum lectionis diversitatem, modo siccitatem sive gladium, modo corvum significare? Nam si Hebraice illud scribas per *heth* צרור, gladium sive siccitatem sonat, ut Bochartus concedit. Sin autem per *ain* צרור scribas *corvum* exprimi nullus indicabitur. Verissima igitur ac Hieronymo dignissima erit observatio, quam Critici hodierni errorum et hallucinationum putaverant: cum ipsi e contrario erroribus editorum librorum implicarentur, et perpetuis hallucinationibus obnoxii essent.

Et vero cur hallucinationis alieujus argueretur Hieronymus in verbo *haren*, sive *oreb*, qui aliorum errorem ipse redarguit propter confusum צרור, *choreb* cum *oreb*? » Historia, inquit, Madianitarum » in Judicium libro scripta est; quam et in psalmo » legimus: Pone principes eorum sicut *oreb*; et » Zab, et Zabece, et Salmara. Errant ergo qui pu- » tant illud significare tempus, quando in libro » Numerorum Madianitæ caesi referuntur ab Israel; » et desertum Sur; et montem *Dei oreb*. Quæ alii » apud Hebræos scribuntur litteris; cum eo tem- » pore non fuerint in monte *oreb*, sed in solitudine » Sethim. » Hæc ille lib. iv Comment. in Isai. cap. 40. Quorum utique verborum explorata veritas Scripture sacre auctoritate panditur: nam in Judicium libro cap. vii, 25, *petra oreb*, scriptum le-

giur cum אים עירי *sur Orb*; libro autem tertio Regum cap. xix. 8, *montem Dei Orb* scriptum est per *heth* האלודים רר *ar aboim, horeb, vel choreb*. Noverat proinde doctissimus Hieronymus magnum intercedere discrimen inter *choreb* cum *heth*, et *orb* cum *ain*: quare Bochart non licenset, si genuina ueretur editio Operum S. Hieronymi, eum insimulare ejusdem erroris, quem incomparabilis viri diligentia expulsiit libro quarto Commentariorum in Isaiam. Multo minus si præter locum hunc recitatum, Commentaria perlegisset in cap. 43, ubi de eodem nomine in plurali disputat Hieronymus: « Pro salicibus, inquit, in Hebræo legitur ארבים (רבים) quod possunt et Arabes intelligi, et legi orub, id est, villa in finibus eorum sita: cujus a plerisque acrolæ in monte Orb hinc præbuisse alimenta, dicuntur. » Quod nonne propter ambiguitatem transferat et in curvos, atque occidentem, locisque campes tria. » Fateatur ergo Critici hujus temporis, nihil latuisse Hieronymum in nominis *horeb* vel *orb* etymologia; retereque ab eo scriptum vocabulum illud secundum lectionis diversitatem *gladium*, aut *siccitatem*, sive *corvum* interpretari.

Jam Historice Criticæ veteris Testamenti errores si paullisper contaceant, ut injurias in Hieronymo illatas propulsemus, tria præcipue observanda sunt studioso lectori. Primum est, inconstantis interpretationis suspitionem ablatam fuisse supra ab Hieronymo, quem contra objectionem Criticorum secundam, eo prorsus carere viti docebamus. Secundo nullam esse in verbis sanctissimi Doctoris fidem, si vera haberi posset observatio nuperi Critici, qua statgit Hieronymum pro libitu mutasse litteras contextus Hebræi, et *ain* legisse sæpius pro *aleph*, vel pro *heth*; eodemque modo omnia elementa interpretando confundere. Nam si hæc vera credantur, qua fide dicere potuit Hieronymus Præfatione in librum Psalmorum juxta Hebræicam veritatem: « Certe confidenter dicam, et multos » hujus operis testes elabo, me nihil duntaxat scientem de Hebræica veritate mutasse. Sicubi ergo editio mea a veteribus discrepari, interroga quemlibet Hebræorum, et liquidò perriddebis me ab æmulis frustra laocerari. » Certe tam confidenter ea non scriberet nisi consensu, et lingua Hebræica consultis, nisi exploratissimum ipsi fuisset, se nihil duntaxat mutasse de Hebræica veritate. Si nihil *duntaxat*, profecto nec elementa exemplaribus Græcis Romanæ editionis, ubi *Αδβιβ* et *Αδρβιβ*; sed ms. Alexandrinus Septuaginta Interpretum aliter habet, *Ααδρβιβ* nempe et *Ρααβιβ*. Syrus ubique retinuit *Res* ab initio, et *Beth* in medio *רבת* *Aibon*. Arabis vero, juxta exemplar Græcum Alexandrinum, legit *Dibon* et *Remmon*. Inter tot variantes lectiones ejusdem nominis, quis Hebraicæ nostrorum ignorata Hieronymi observatione, non ipsum reprehenderet, quod Isaiæ c. xv. 9, posuerit *Dibon* pro *Dimon*, aut pro *Remmon*? Dixisset haud dubie historicè nuperi Critici scriptor, Hieronymum more suo elementa Hebræica indifferenter accepisse, et *Beth* pro *Hem*

» mento, *ain* litteram legant. » Clarior sive locupletius adhuc eandem elementorum permutationem reprehendit mansione xxxix, ubi ait: « Tricesima » quarta mansio est, quam plerique interpretantur » lumen; nec errarent, si per *aleph* litteram scriberetur. Alii pellem; et ipsi vepem dicent, si » esset *ain* positum. Nonnulli foramen; quod » set accipi, si *heth* haberet elementum. Cum au- » tem legatur per *he*, magis moms intelligitur, » et legi potest: Ascendit Aaron sacerdos in montis » montem, id est, in verticem ejus. » Septuaginta denique Interpretes acriter coarguit ob mutata verba Hebræica; nam lib. xii, Comm. in Ezech. cap. xi ita docet: « Talami autem, inquit, sive ut » lxx postere than vel thee (vertentes atque mu- » tantes per singula loca, ut volnerant, nomina » Hebræica) sex cubitorum, etc. » Occasionum haud segnis cum sic fuerit in redarguendo Hieronymo, sine injuria de eo credi minime potuit, quod temere illi ascribit historicæ criticæ parens, mutasse scilicet elementa Hebræica indifferenter, et quasi jure victoris captiva duxisse in suos sensus.

Sed ut in gratiam redeamus cum nupero illo critico, concedimus illi variantes interdem lectiones occurrisse in Hebræis exemplaribus, quibus Hieronymus utebatur. Inter variantes lectiones eligebat « is sanctus doctor, quæ interpretationibus suis aptiores et veraciores existimabat; nihil tamen mutando in archetypo exemplari, cuius lectioni adhaerisset. Nam si seors faceret, hoc erat, non vertere libros Hebræorum, sed evertere; atque Hebræicam veritatem insuper habere. Quod Deus avertat prorsus ab eximo maximoque Scripturam interprete Hieronymo; ne fides translationum ejus tota corrumpat, nullo Hebræica veritatis fundamentis subverta.

Tertio denique notandum maxime præcaendum est lectori, quod ipse Hieronymus premonuit his verbis lib. v. Comment. in Isai. cap. xv.: « Ne quis scriptoris vitium putet, et errorem evenire » dare dum vult, faciat; una urbs et per *mem*, et » per *beth* litteram scribitur, e quibus *Dimon* si- » lentiam interpretatur; *Dibon*, fluens; inditio » utroque nomine propter latices, qui tacite fluant: » usque hodie indifferenter et *Dimon*, et *Dibon* » hoc oppidum dicitur. » Hebræicus hodiernus textus huic Hieronymianæ observationi consentaneus Isai. cap. xv, vers. 2, legit *דבון* *Dibon*; et postea vers. 9, *דבון* *Dimon*. Chaldaicus similiter cum exemplaribus Græcis Romanæ editionis, ubi *Αδβιβ* et *Αδρβιβ*; sed ms. Alexandrinus Septuaginta Interpretum aliter habet, *Ααδρβιβ* nempe et *Ρααβιβ*. Syrus ubique retinuit *Res* ab initio, et *Beth* in medio *רבת* *Aibon*. Arabis vero, juxta exemplar Græcum Alexandrinum, legit *Dibon* et *Remmon*. Inter tot variantes lectiones ejusdem nominis, quis Hebraicæ nostrorum ignorata Hieronymi observatione, non ipsum reprehenderet, quod Isaiæ c. xv. 9, posuerit *Dibon* pro *Dimon*, aut pro *Remmon*? Dixisset haud dubie historicè nuperi Critici scriptor, Hieronymum more suo elementa Hebræica indifferenter accepisse, et *Beth* pro *Hem*

libidinose legisse. Sed illam opinionem, sicut et præcedentes, ad libidinem ipse finisset, uti exploratum habetur ex varietate translationum supradictarum, quibus invictissime probavimus diversa fuisse apud diversos Hebræica exemplaria Scripturæ sacræ. Compescat itaque nimiam libertatem disserendi nuperi ille criticus; et statim fidem ac eruditionem Hieronymianam nobiscum suscipiat læm in contextu versionum, quam in etymologiis Hebræicorum Nominum.

Quod si nostram commotionem recusaverit, audiat saltem virum doctissimum Joannem Drusium Quæst. Hebræic. lib. iii, quæst. 73, de nomine *Oreb* disserentem: « Duplīciter, inquit, erratum a nuperi correctioribus in Hieronymum: primum in eo quod characteribus Hebræis scripserat, quos Hieronymus Latinis scripserat; deinde quod mutata veteri lectione pro ea novam ac Hieronymo incognitam posuerit. Ac de lectione quidem, quod dictum verum esse aliquid, si vita, valetudo et otium suppellet, ostendemus. De characteribus adducam nunc locum, quo injuriam faciam esse sanctissimo viro, nisi eum summæ imperitiæ velimus accusare, facile evincam. Locus est in Comm. Sophon. ii, ubi ita scriptum libris omnibus impressis, « Præterea quod et nos et LXX similiter » translaturus, corvus in superliminari, in Hebræo » ponitur רורב, quod secundum lectionis diversitatem vel *siccitas*, vel *gladius*, vel *corvus* accipitur: » unde et Aquila *gladium*, alii *siccitatem* interpretati sunt. Noli ambigere, quin Hieronymus » scripserit: In Hebræo ponitur *Oreb*, quod secundum lectionis diversitatem, etc. » Quod qui mutarunt, ac pro *Oreb* litteris Hebræicis scripserunt דרב ex textu Hebræo, viderunt quomodo hic excusent Hieronymum (a). Nam רורב quomodo cum legas, nunquam habet significationem *corvi*: nec si רורב legas, nunquam notat *siccitatem*, aut *gladium*. Sed cum diversæ sint radices litteris quæque primis distinctæ, una quæ *ain* habet in capite, *corvum* semper significat, altera quæ habet *Neth*, modo *siccitatem*, modo *gladium* (b). *Siccitatem*, si prima sit *Holem*, sequente *Segol*, videlicet *Horeb*, ut hodie legitur: *gladium*, si eadem sit *Segol*, et alterum *Segol* sequatur hoc modo, *Horeb*. Itaque Aquila, qui *gladium* transfert, haud dubie legit: *gladium*, qui *gladium* transfert, haud dubie legit: *gladium*, quod verum non, dissentaneum videtur. Nam quantum ad sensum atinet, parum interest *gladium*, an *siccitatem* hoc loco exponas. Interim verum illud Hieronymi, dictionem *Oreb* pro lectionis diversitate *siccitatem*, et *gladium*, et *corvum*; falsum quod correctiores illi affingunt, דרב, *corvus*, 1, *corvum* denotare. »

Multa præter hæc obijciunt Hieronymo hodierni critici Hebraizantes, et criticorum grægalis, quævis Hebræica lingue prorsus rudes ac imperiti.

Horum argumenta collegit vir clarissimus Ludovicus Ferrandus, de sacris Litteris, et de Hieronymo optime meritus. Is cum suscepisset provinciam interpretandæ Hebræicæ eruditionis Hieronymianæ, unde que conquisitis argumentis, quibus sancti doctoris impugnat peritia, satisfacere laudabili conatu sibi proposuit; et toto capitulo 3 sectionis iv sibi proposuit; et summae Bibliæ, militare cepit disput. Prolegom. summae Bibliæ, militare cepit adversus eos qui semper aliquid reprehendunt in etymologiis aut interpretationibus Hieronymi. At nolunt plures in responsis viri laudati famam perdere maximi Scripturarum interpretis, quam vix acquiescunt modice parti responsionis ejus. Quis enim, inquit non pauci, æquo animo ferat vagas ac fatiles in defensione Hieronymi id genus responsiones, p. 146 Sum. Biblic. « Cæteræ objectionis sextæ interpretationes defendi, aut exorsari facile possunt: ad ignotas confugiendo significantiones, aut negligentes scriptores in culpa ponendo; addeque fortasse etiam predicti lectionis varietas, quæ in causa fuerit, cur antiqui interpretationes ab usu nostro alienas addiderint.

« Vocis somni, qui idem fere est in nominibus *Horeb* דרב *Oreb*, דרב, et רורב, Hieronymum altioribus intentum, et forsitan proprietatem fallere potuit, ut rebus in hujusmodi doctissimi quique quotidie peccant.

Certe res confecta est, si nihil aliud asseramus in defensionem Hebræicæ eruditionis Hieronymianæ. Sive enim proponendo, sive altioribus intendendo falsus fuerit sanctus doctor, constans erit sententia apud eruditos, Hieronymum sæpius hallucinatam in suis interpretationibus et nominum etymologiis. Deinde nullus est error tam manifestus, nulla depravationis species quæ non possit defendi, modo confugiatur ad illa imperitiæ dictionem, id est, ad ignotas Hebræicorum nominum significaciones, aut scripturam veterum oscitantem inscientiam. Præstat igitur novas potius ac speciales suppre responsiones, quam hisce generalibus asseritionibus adherere, quibus nec mediocriter docti satis acquiescere mihi videntur. Id ego tanto libentius exsequar, quanto major copia responsionum et solutionum ab ipso Hieronymo nobis subministratur. Sed ordine debito cuicunque difficultati propriam expositionem adhibendam statuimus, et cum erudito Ferrando prohem objectionem hoc modo proponimus:

« Hieronymum Hebræam linguam apprime caviluisse immerito dicitur: cum ipsemet testetur se linguam Hebræicam ex parte tantum didicisse; sequè, Scripturas interpretatorem Hebræos subinde magistros accessivisse: quod hominem alienæ opus indigum, nec satis doctum prodit. Se Hebræum sermonem ex parte didicisse ait lib. ii contra Rufinum, idemque fatetur in epistola Paulæ, et Præfat. in Esdras et Nehemiam. »

(a) Talis locus est in Comment. Mich. ii: « Zera in lingua nostra dicitur semen, vel oriens, cum semen זרע, oriens זרע dicitur: ut multo modo possint hic adhiberi characteres Hebræici. »
 (b) Hieron. Hag. i. « Pro siccitate LXX Ρορβιβιβ, et gladium; translaturunt; sed et in Hebræis tribus litteris scriptum reperit *Heth*, *Res*, *Beth*. Quod si *Horeb* legitima, quoniam vult: si *Horeb*, et ααβιβ, quod non translaturus siccitatem, licet minus in « vrotum » vitium » transfere possit. »

Quasi non liceret homini studiosissimo ac omnium eruditissimo modestè partes agere in suis opusculis. Immo multam gloriam redoleret, et sapiente indigna loqueretur, si tumens in se summam Hebræi sermonis peritiam agnosceret. Non est hominis christianam pietatem professi, virtutes suas, scientiam, aut recte facta jactare; sed Judæi Josephi historici, qui de Bello Jud. lib. III, cap. 14 et alibi, sui sæpius merita decantat, et Judæorum prudentissimum, legumque sacrarum consultissimum esse se quandoque significat. Procul ab Hieronymo fuit omnis illa jactantia, nam lib. I Apologie sue adversus Rufinum ab hoc vitio sibi præcavere palam ostendit, dicens: « Nisi enim et » prolixum esset, et redoleret gloriolam, jam nunc » tibi ostenderem quid utilitatis habeat magistro » rum limina terere, et artem ab artificibus dis- » cere: et videres quanta silva sit apud Hebræos » ambigiorum nominum atque verborum. Quæ » res diversæ interpretationi materiam præbuit; » dum unusquisque inter dubia, quod sibi conve- » niens videtur, hoc transfert. » Itaque propria eruditio Hebræicæ ne ostentatorem se præberet Hieronymus, sermonem Hebræum ex parte se didicisse aëbat. Et si quando ad Librorum divinorum interpretationem socios Judæorum magistros adhibuit, diligentiæ illud adscribendum est et studio viri sapientissimi, qui quicquid habuit maturioris in se judicii, scientiæ ac eruditiois etiam mutata, totum insumpsit in perfectam Bibliorum sacrarum translationem, quam Ecclesiæ Christi deinceps utendam suscipiebant. « Fateor, inquit » præfatione in librum Paralipomenon, nunquam » me in divinis voluminibus, propriis viribus cre- » didisse... sed ea etiam, de quibus seire me arbi- » trabar, interdogare me solitum, etc. »

Secundum quod eundem argumentum adversus Hebræicam eruditioem Hieronymi, illud se deducit critici ex epistola ad Damasum papam: « De verbo Osanna disputans Hieronymus, ait primum: Osanna, seu ut ipse legendum putat, Osianna, exponitur salvifica, seu salvum fac. At vox illa sonat: Salvum fac, queso. Deinde ait sanctus doctor: Si ex Heth scribatur Anna, esse conjunctionem sive interjectionem, quæ apud Græcos ponitur *αἰνεματις*, ejus interpretationem Latinus sermo non exprimit. At vocis hujus interpretationem Latina lingua optime exprimit, cum gratiam habeat, quæ Hebrææ voci respondet: e qua fluxit nomen Anna, beatissimæ Virginis Matri inditum, quod gratiam significat, ut nemo nescit; fluxitque etiam verbum *misere mei*: a quo decantatissimus incipit psalmus quinquagesimus. Denique dicit Hieronymus tertium Anna, quod in ps. cxvii legitur, tribus literis scribi, Heth, Nun, He; esseque conjunctionem sive interjectionem illam, cujus interpretationem Latinus sermo non exprimit. At littera Heth ad prædictam conjunctionem sive interjectionem nullatenus pertinet, bene quidem ad verbum Hebraicum *חן*, prosperare, cujus est tertia radicalis; et a quo divelli non potest, ut interjectionem seorsim constituat, quod contra

Hebræicæ linguæ regulas supponit Hieronymus. »

Oleum atque operam perdidimus in hoc excubando nullius momenti argumento, nisi occasionem præberet restituendi contextum Hieronymianum epistolæ ad Damasum, quæ maximam cladem perpessa est in antea editis libris. Argumentum autem superfluum ac nullius momenti dico, quod suam habeat responsonem in ipsis epistolæ verbis. Et illis namque manifestissime apparet, apud Hieronymum *Osanna* interpretari *salvum fac, obsecro*: nec sanctum doctorem unquam ignorasse verbum *Anna* cum *Heth* ab initio, significare *gratiam*: multo minus supponere contra Hebræicæ linguæ regulas divellendam esse tertiam radicalem a verbo *חן*, ut cum sequentibus elementis in voce *ASLIANA*, seorsim interjectionem constituit; « Alii opinati sunt, inquit Hieronymus, *Osanna*, » gloriam dici. Porro gloriæ *Chabod* appellatur. » Nonnulli, gratiam, cum gratia *Thada*, sive *Anna* » nuncupetur. » Et postea: « Et quia *Osianna*, » quod nos corrupte propter ignorantiam dicimus » *Osanna*, salvifica, sive salvum fac, exprimitur, » omnium interpretatione signatum est. Nunc » illud in cura est quid sine adjectione salvandi, » solus *Anna* sermo significat. » Quod in fine epistolæ edisseruit: « *Osia* ergo salvifica interpreta- » tur; *Anna* interjectio deprecantis est. Si ex duo- » bus his velis compositum verbum facere, dices » *Osianna*, sive ut nos loquimur, *Osanna*, in qua » vocali littera elisa, etc. » Otiosus igitur sermo ille habendus est, et frigidum argumentum cujus difficultates ipsa epistolæ verba enodatis explicant; nam quicquid in eo obijci potuit contra Hebræicam eruditioem Hieronymi, solutione præoccupatam habemus in ipso epistolæ contextu, e quo conflant Critici hoc ipsam argumentum. Verbum, ut jam monui, multam habet utilitatem, eo quod locum tribuit restituendi contextus epistolæ in rebus etiam gravissimis momenti! Non enim cum antea editis libris legere se dicit, *Quæ apud Græcos ponitur αἰνεματις*; cujus interpretationem Latinus sermo non exprimit: sed cum anti- quissimis exemplaribus manuscryptis, *Quæ apud Græcos ponitur δὲ, et est in σωσον δὲ*; cujus interpretationem Latinus sermo non exprimit. Hoc est, Græci exprimitur Hebræorum interjectionem *Anna* per *δὲ*, ut in *σωσον δὲ* superiori; sed Latinus sermo non exprimit illam interjectionem in *Osianna* et *Asliana*, quia pro his verbis compositis reddidit solummodo *salvum fac, et bene prosperare, obsecro*. Quod apud Græcos exprimitur *σωσον δὲ, et εὐδωσον δὲ*. Oro te, lector, quid facilius Hieronymi ad intellectum, si purus uspiam editus ante nos fuisset ejus operum contextus ad fidem quamplurimorum codicum vetustissimorum et optime notæ? Nolim tamen inficias ire Græca verba in maxima manuscryptorum copia ita depravate legi, ut eruditissimorum virorum conjecturis locus tribuatur ad textus restitutionem. Unde doctus Erasmus hoc habet scholion in præsens verbum, « *Quæ*

apud Græcos ponitur. Hic locus in omnibus exemplaribus ita depravatus est, ut non possim liquido conijcere. Quamquam ex elementorum vestigiis ita legendam arbitror, *δὲ, σωσον; ὡς; ἄρα*, id est deprecationis, ut *ἄρα*, quæ vox apud Græcos aliquando est obscærantis, præsertim apud poetas. Verum hanc conjecturam meam prolixius rejiciat, qui probabilius aliquid invenerit, etc. » Non probabiliori aliqua conjectura protinus Erasmi conjecturam abjicimus; sed explorata fide et auctoritate duorum codicum manuscryptorum, quorum prior est monasterii S. Cygrianni, posterior celeberrimæ Abbatiæ Cluniacensis. In San-Cygiranno sic legitur: *Quæ apud Græcos ponitur ἂν et est in σωσαν.* Quæ verba juxta morem ipsis exemplaris Græce sunt legenda, *ponitur ἂν et est in σωσαν ἂν*. Nam in eodem manuscripto a scribitur pro *ἂ*, et *N* vel *n*, pro *H* *Eta* Græcorum. Mutat etiam sæpius *o* parvum cum *o* magno, et vicissim *o* cum *a*. Ex quo usu aut abusu elementorum imperitus scriptor posuit *ἂν* pro *δὲ*, et *σωσαν* pro *σωσον δὲ*. Idipsum scribere voluit amanuensis exemplaris Cluniacensis Monasterii, sed æque imperitus linguæ Græcæ, quod scribebat nesciens, hæc fortuito descripsit: *Quæ apud Græcos ponitur κη et est σωσαν.* Desuper autem lectionem verborum Græcorum apposuit hoc modo, *opesionis anay*. Quod etsi corruptissimum habeatur, supersens nihilominus in hac depravata lectione quædam vestigia litterarum ad restitutionem genuinæ lectionis, *ἂν et est in σωσαν ἂν*; quam ab Exemplari San-Cygiranno integre scribendam didicimus: in eo enim nullum abest, nullum abundat elementum, et si formam litterarum excipias, quæ non convenit cum hodierna, quanvis usitatissima inveniat in exemplaribus mss., genuinam lectionem retinet inter omnes unus ille vetus codex San-Cygirannus. Cætera exemplaria præter Cluniacensem legunt vulgo *anesesin sosanan, anesesin, nosnan*; vel *anesesin, id est laudibus*. Quæ aliquo modo videntur accedere ad Erasmanam conjecturam paulo ante recitamam.

Nec unicum putes hunc epistolæ S. Hieronymi locum resitutum infra in presentis Editione nostra: nam due aliæ sunt non minoris momenti restitutiones future, quæ hic tantum indicare sufficere, donec perveniamus ad totam propriam hujus epistolæ variis observationibus illustrandæ. Editi igitur libri sic legunt verba quæ spectant ad interjectionem Latinam quæ silentium imperamus: *Et quando silentium volumus imperare, strictis dentibus spiritum coarctamus, et cogimus insonandum sibi. Ita Hebræi, etc. Aliiter manuscriptorum San-Cygirannus: Et quando silentium volumus imperare, strictis dentibus spiritum coarctamus, et cogimus insonandum sibi. Ita Hebræi, etc. Aliiter et Cluniacensis codex vetustior: Et quando silentium volumus imperare, strictis dentibus spiritum coarctamus, et agimus tantum sibi insonando si. Ita et Hebræi, etc. Quod sit inter has variantes lectiones cæteris præferenda, a temetipso facile perdisces, si, ut fert natura, silentium imperare volueris.*

Altera varians lectio occurrit in elisa media vocali vocis *Osianna*; nam in antea editis libris hoc modo legitur: *Aleph namque littera prima verbi sequentis, extremam verbi prioris Jod vacuam excelsit*. Manuscripti autem codices aliter atque aliter legere hic consueverunt. San-Cygirannus supra laudatus, et alter monasterii S. Martini a Campis sic habent: *Aleph namque littera prima verbi sequentis, extremam prioris Jod vacuam excelsit*. Cluniacensis vero: *Aleph quippe littera prima verbi sequentis, extrema prioris verbi Jod vacuam excelsit*. Quæ lectio pendet ex alia præcedenti, nempe ex ista: *Osia ergo salvifica interpretatur, Anna interjectio deprecantis est*. At de his lectionibus alibi fere dicitur.

Tertio contra eruditioem Hieronymianam argumento causam præbet epistola Hieronymi ad Paulam Urbicam scripta de alphabeto Hebræorum, ubi « docet nomine *Daleth* significari *tabulas*, seu *libros*; voce *Zain*, hæc; vocabulo *Jod*, principium; *Mem*, æc ipsi; *Nun*, sempiternum; *Koph*, vocatum. At nihil horum vocabulis illis subest, ne quidem in *Zain* et *Mem*, quæ defendi facillius possent. Nam *זן* *זע*, vel *זא*, significat quidem hæc; sed si in accedat, ut *Zain* efficiatur, significationem illam amittit. *Nun* autem, ut significare possit *æc ipsi*, indiget littera *ת* hoc pacto *נתן*: quod cum non ita habeat in voce *Mem*, significationem obtinere non potest, quam ipsi tribuit Hieronymus: qui *Samech*, fulcrum melius interpretatus esset, quam adjutorium; et doctus fuisset locutus, si litteram *Tau* in signum usurpatam fuisse dixisset, non autem signa interpretari: Hebræi enim signa dicunt *אותות* *Othoth*, ut patet Gen. 1, 14. »

Qui hæc obijciunt Hieronymo, vaniam profecto non merentur; sed proprio moreone sunt confutrandi, id est, propriis verbis refellendi. *Doctus enim loqueretur ipsi*, si *Samech* interpretationem e libro Hebræorum Nominum, sub magistro Hieronymo edocti fuissent. « *Samech*, » inquit Hieronymus supra col. 72, « firmamentum: licet quidam » erectionem, vel adjutorium, sive fulcrum pu- » tent. » Ex quorundam ergo sententia *Samech* interpretatur Hieronymus *adjutorium* in epistola ad Paulam: hic autem firmamentum rectus exponit juxta proprietatem vocis Hebrææ *ככב samech*, quæ significat *manus impositus*, ut *confirmavit*. Unde in novo Testamento impositio manuum fuit usurpata ad dona Spiritus sancti impedienda; in designationem discipulorum Christi: et ad munus apostolicum, sive ad functionem publicam ministerii ecclesiastici injungendam. Hinc sacramenti confirmationis nomen habuit illa manuum impositio. Nam idem verbum *ככב samech*, et *manus imponere*, et *confirmare* significat. Proprie igitur *Samech* dicitur Græce *σπίρημα*, Latine firmamentum; metaphoricè adjutorium, et auxiliium.

Idem erit judicium de littera *Tau*, quam Hieronymus signum, vel subter interpretatur: de vocabulo *Coph*, quod supra col. 50 interpretatum legitur, « vocatio vel avis; sed melius excussio, quam Græci *εξουστου* vocant. » *קף Coph* autem